

Studiu critic

în legătură cu cartea dlui G. Müller, arhivarul
universității săsești.¹

I.

Arhivarul universității săsești, dl Georg Müller, a tipărit nu de mult, o lucrare extinsă despre «starea primordială de drept a Românilor pe pământul săsesc din Ardeal».¹ Problema aceasta istorică, discutată cu atâta vehemență în secolul trecut, și-a pierdut acum ascuțișul politic. Ne-am așteptat deci, ca ea să fie reluată de oamenii de știință și să fie tratată în mod obiectiv. Răsfoind cartea învățatului sas însă, ne-am câștigat convingerea, că D-Sa a șters pulberea de prin arhive, ca să dovedească, că Românii de pe pământul crăiesc (Fundus regius) de odinioară, n'au avut drepturi egale cu Sașii. Aceasta străduință a Sașilor nu e nouă pentru noi. De când am dat cele dintâi semne de viață națională, i-am întâlnit totdeauna în față, ca dușmani neîmpăcați ai drepturilor noastre. Ei nu s'au mulțumit numai cu aceea, că și-au pus în cumpănă toată influința lor, spre a paraliza silințele noastre de emancipare, ci au scos pe teren și oameni de carte, ca să combată postulatele noastre, cu argumente scoase din domeniul științii istorice.

¹ Die ursprüngliche Rechtslage der Rumänen im Siebenbürger Sachsenlande. Hermannstadt. Druck und Verlag von W. Krafft, 1912.

Când în anii 1791—92 fruntașii Românilor au pășit, mai întâi solidari, pe arena luptelor politice, formulându-și în «Suplex libellus Valachorum», cererile lor, atunci în șirele dintâi, îi găsim și pe Sașii din Ardeal. La dieta din Cluj deputații sași au declarat, că Românii, cari trăesc în fundul regesc sunt ori imigrați din țările învecinate, ori iobagi fugari dela domnii lor, cari n'au avut dreptul de cetățeni, în puterea privilegiilor speciale și a constituțiilor săsești, decât începând cu anul 1781, când i-a înzestrat cu acest drept Impăratul Iosif II. Dupăce însă prin rescriptul de restituțiune din 28 Ianuarie 1790 au intrat din nou în vigoare privilegiile deosebite și constituțiile Sașilor, în temeiul acestora, a încetat și dreptul de concivilitate al Românilor pe fundul regiu. Văzând însă că Maiestatea Sa dorește să se caute mijloacele, prin cari s'ar putea îmbunătăți soarta națiunei românești, Sașii declară, că ei, ce-i drept, nu se împotrivesc la o îmbunătățire a soartei Românilor și nici la aceea ca să li-se deă drept de concivilitate pe așanumitul fund regiu fără de a li-se altera Sașilor sistemul și constituțiunile interne. Totuși, spun deputații sași, într'o chestiune de așa mare importanță nu se pot exprima până-ce nu se vor fi consultat cu scaunele și comunitățile orașelor săsești. De aceea cer, să se lase nerezolvită chestiunea aceasta până la proxima adunare a dietei.¹ Discutând între ei însă cererile Românilor au găsit, că ele formează un pericol pentru Sași² care trebuie să-l combată cu toată puterea. Alături deci de opinia nefavorabilă a orașelor și scaunelor săsești avem o literatură istorică destul de bogată din acest timp, din care putem să ne convingem despre sentimentele lor față de poporul româ-

¹ «Transilvania» Nr. I—II pe 1913 p. 77 în «Acte și Documente» culese și publicate de Dr. Virgil Cioban și Dr. Silviu Dragomir.

² Fr. Teutsch: Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk II. B. Hermannstadt p. 358.

nesc. La Sibiiu,¹ ca și la Brașov² și în Sebeșul-săsesc³ s'a alcătuit câte un răspuns pe baza cărora au și tipărit Sașii o broșură⁴ în Viena, ca să combată acordarea postulatelor exprimate în *suplica* Românilor. Argumentele, cari le-au adus compatrioții noștri în aceste broșuri erau aceleași, peste cari un judecător bun și drept, cum a fost Iosif II, a putut să treacă fără să le atribue nici o putere doveditoare. Invățații sași însă nici până astăzi nu s'au putut desbărâ — cum vom vedea — de multe din ele, ci le susțin cu îndărătnicie, în ciuda adevărului istoric.

În anul 1837 episcopul Vasile Moga a înaintat o petițiune către dieta din Sibiiu, în care cerea să i-se recunoască poporului românesc drepturile ce-i compet pe fundul regiu. Petițiunea episcopului nostru a fost pusă la arhivă de staturile ardelene, cari vedeau

¹ Unmassgebliche Gedanken, wie von Seiten der sächsischen Nation diejenige Bittschrift beantwortet werden könnte, welche unter dem Namen der gesammten wallachischen Nation in Siebenbürgen wegen Wiederaufnehmung in die Concivilität der drei anderen Nationen Sr. k. k. Majestät eingereicht, und von Allerhöchst derselben mittelst Rescript vom 18-ten Mai 1791 den zu Klausenburg versammelten Landesständen mit dem ferneren Befehl zugeschickt worden — die Bitte und Beschwerden dieses Volkes in genaue Ueberlegung zu nehmen.

² *Ausführliche Widerlegung* der im Namen der wallachischen Nation in Siebenbürgen unter dem Landtag 1791 Sr. k. k. Majestät unterlegten und sodann den 18. May 1791 den Landständen herübergegebenen Klag und Bittschrift.

³ Bemerkungen des Mühlbacher Stadt- und Stuhls-Publicum sächsischer Nation über die Frage: ob dem System derer drey Nationen die den Staat Siebenbürgen ausmachen gemäss der gesammten wallachischen Völkerschaft, gleiche Rechte der Concivilität mit den drey Nationen zugestanden werden können? Toate aceste trei manuscripte se găsesc în arhiva gimnaziului săsesc din Brașov, unde ar merită să fie studiate de cineva. Vezi raportul lui N. Densușianu în *Analele Academiei Române* ser. II. t. II. p. 221—222.

⁴ Broșura apărută în Viena poartă titlul: Über das ausschliessende Bürgerrecht der Sachsen auf ihren Grund und Boden von den Repräsentanten der Nation. Wien 1792.

și ele o primejdie în aceasta cerere a Românilor. Un învățat sas I. Trausch a combătut-o însă într'o scriere, care a apărut abia la 1844,¹ când a mai văzut lumina zilei un studiu polemic alcătuit de I. C. Schuller² în contra petițiunii înaintate de episcopii Moga și Lemény staturilor ardelene la dieta din 1841—43.

Românii, din fericire, își găsiseră un apărător iscusit pe timpul acesta în generosul magnat maghiar Ladislau Gál, care la 1846 a tipărit un studiu de apărare despre cnezatele române,³ în care resfrângea argumentarea silită a celor doi scriitori sași, Trausch și Schuller.

Replica Sașilor acest studiu alui Gál a fost îndreptat din partea comitelui Salmen, să o scrie *I. H. Benigni de Mildenberg*⁴ care deși a redactat-o ea totuș n'a putut să apară din pricina tulburărilor, ce-au urmat curând după aceea.

Anii revoluției din 1848 au făcut de prisos continuarea unei discuții în chestiunea aceasta. Românii au obținut în acest an egala îndreptățire cu celelalte națiuni ale Ardealului și deci și dreptul de concivilitate cu Sașii.

În 3 Aprilie a adus și universitatea săsească o hotărâre, care în împrejurările de atunci, îi caracterizează perfect, pe compatrioții noștri, pururea prudenți și circumspecți.

¹ Bemerkungen über die vom siebenbürgischen griechisch-nicht-unirten Bischof Herrn Basilius Moga im Jahre 1837 den zu Hermannstadt versammelten Landesständen unterlegte Bittschrift von I. Trausch. Kronstadt 1844. Druck und Verlag von Johann Gött.

² Beleuchtung der Klagschrift gegen die sächsische Nation, welche die beiden walachischen Bischöfe auf dem Landtage von 1841—43 den Ständen des Grossfürstenthums Siebenbürgen überreicht haben. Hermannstadt, Hochmeistersche Erben. 1844.

³ Vizsgálódás az Erdélyi Kenézségekről; egyszersmind az Erdélyi két oláh Püspök igazolásául felelet Trausch és főkép Schuller czáfolataira.

⁴ Lucrarea poartă titlul: Bemerkungen und Berichtigungen zu der Abhandlung eines Ungenannten über die walachischen Kenezäte in Siebenbürgen.

«Universitatea națională săsească a făcut experiența îmbucurătoare, se zice în acea hotărîre, că partea mai civilizată a Românilor din țara săsească — îndeosebi în timpul mai nou, — își dă silință să răspândească cultură și educație printre conaționali.

Națiunea săsească voește să sprijinească, după putință, aceste nizuințe umane, fiindcă ține mult la aceea ca locuitorii de pe teritoriul Sașilor să ajungă la treapta de educație spirituală și de nobilitare de moravuri, care poate să-i facă părtași pe toți și în mod egal de binefacerile instituțiilor legale și constituționale ale națiunii săsești.

Universitatea națională săsească trăește în firma convingere, că numai cultura și moralitatea poate fericii popoarele în mod durabil și poate să le facă accesibile pentru binefăcătoarea folosire a drepturilor și libertăților mari și extinse, aplanând contrastele mari și aparente.

Când deci, în momentul de față al progresului general pe terenul dreptului și al civilizațiunei, vede sosit timpul de a face îmbunătățiri pe calea legală în instituțiunile națiunei săsești, întrucât acelea nu mai corespund cerințelor vremii de acum: și-a ținut de datorință inevitabilă a determina, în interesul dreptului și al civilizațiunei, următoarele cu privire la locuitorii Valachi ai țării Sașilor:

1. Se recunoaște pe seama Valachilor, fără deosebire de confesiune, capacitatea de a fi aleși membrii ai comunităților săsești, cum și dreptul de a primi funcții și avansări în oficiile comunale și districtuale, pretutindenea pe teritoriul Sașilor, și sub aceleași condițiuni cari există în privința aceasta pentru Sași. Tot așa

2. Nu e împiedecată primirea de ucenici Valachi la măiestriile conduse de Sași, și nici intrarea acestora în asociația Sașilor, atunci, când împlinite sunt toate con-

dițiunile dela cari depinde acceptarea ucenicilor și îndreptățirea de a putea exercia vre-o măiestrie, fără a se mai avea în vedere diferența de naționalitate.

3. Pentru fiecare biserică neunită Valahă de pe teritoriul Sașilor se va separa o porțiune canonică din pământurile comunei, acolo unde sunt. Dacă pământul necesar lipsește, și comuna nu-l poate procura nici prin cumpărare, în locul porțiunii canonice să se dea preotului dela biserică neunită, pentru îmbunătățirea subsistenței sale, o leafă potrivită, din cassa alodială respectivă.

4. Preoții neuniți să primească aceleași favoruri personale pe teritoriul Sașilor, de cari se bucură preoții celorlalte religii recepte!»¹

Un scriitor sas de pe acelea vremuri, care prinsese strigătul desperat al compatrioților noștri «Das Sachsenthum mit der Hilfe des Walachenthums zu retten» spunea pe față că universitatea săsească nu le-a dat Românilor niște drepturi nouă ci a sancționat numai un drept, pe care aceștia de facto îl aveau și pe tăcute îl exercitau de mult.¹

În chipul acesta s'a pus, deocamdată capăt unei polemici dintre noi și Sași. Drepturile Românilor aflați pe vechiul Fundus regius au fost recunoscute, de nevoie și pentru scurt timp din partea Sașilor. În curând însă s'a încins o nouă polemică. Cele două scaune filiale, ale Tâlmaciului și Săliștii, formau de astădată obiectul discuției în care noi am fost sprijiniți de cei mai distinși istorici ai Ungurilor, cari judecând obiectiv ne-au dat totdeauna nouă dreptate. Desfășurarea acestei polemici vom urmări-o la alt loc.

¹ Înțeleg pe *Daniel Roth* cu broșura lui «Von der Union und neben bei ein Wort über eine mögliche Dacoromanische Monarchie unter Österreichs Krone». Tradusă și în românește în «Tribuna» din 1896 de Sept. Albini.

Dl Georg Müller, cu lucrarea sa ni se înfățișează ca un continuator al polemicei istorice, care am purtat-o cu adversarii noștri sași în cele două veacuri din urmă. Dar trebuie să recunoaștem că deși este superior acestora prin bogăția de informații, cele mai multe tendințioase, cari le-a cules și prin iscusința, cu care și-a grupat argumentele spre a ajunge la concluziile, pe cari, de sigur, și le-a fixat încă înainte de a-și culege materialul, totuși, în ceea ce privește obiectivitatea și D-Sa stă pe acelaș nivel ca și înaintași săi. Imprejurarea, că studiul dlui Müller nu ni se prezintă ca lipsit de orice tendință ne-a îndemnat să ne precizăm și noi punctul nostru de vedere, arătând greșelile autorului sas și resfrângând argumentele lui șubrede.

II.

În introducerea lucrării sale ne dă dl Müller, mai întâi, literatura, ce tratează despre starea de drept a Românilor în timpurile cele mai vechi. Întâlnim diferite studii publicate mai ales de istoricii maghiari, unele mai vechi, altele mai nouă, unele cuprinzând date prețioase altele (ca articolele lui Dr. Solyom-Fekete-Ferenc) lipsite de orice valoare științifică. Scriind despre noi autorul nu găsește cu cale a se adresă și la literatura noastră istorică, de unde ar fi putut lua informații, cari l-ar fi putut scuti de o seamă de greșeli. Lucrările istoricilor români le declară dl Müller de «foarte defectuoase și necomplete» (sehr lückenhaft und unvollkommen) înșirând între acestea în special Istoria poporului românesc tipărită în limba germană de Dl N. Iorga. Pentru dânsul și astăzi cea mai bună lucrare despre cnejii români, este cea tipărită în 1846, de baronul Iosif Kemény, fără să știe ceva despre excelentul studiu publicat în materia aceasta de Dl I. Bogdan în Analele Academiei Române XXVI

(1904). Din ignorarea aceasta a literaturii istorice române, precum și din faptul, că Dl Müller găsește date prețioase (wertvolle einschlägige Daten) într'o broșură polemică din anul 1869 a avocatului și reprezentantului universității săsești,¹ reiese scrupulozitatea «științifică» a autorului nostru.

Nu ne vom miră deci, dacă tratând despre vechimea documentară și despre natura coloniilor române în Ardeal, autorul va aproba constatările făcute de Dl Szádeczky, acum câțiva ani.² Dânsul distinge trei grupe de coloniști români.

În cea dintâi sunt a se înșiră Români menționați în anul 1222³ de regele Andreiu II, care vorbește de un teritoriu numit «terra Blacorum», al cărui hotar și jurisdicție le determină același rege în anul 1223,⁴ iar în anul următor, 1224,⁵ ia măsuri cu privire la dreptul de proprietate a pădurilor situate pe acest teritoriu. Români menționați aici, pe teritoriul aparținător districtului de mai târziu al Făgărașului (auf dem Gebiete des nachmaligen Fogarascher Distriktes) nu ar fi a se considera de proprietari legali, ci numai ca usufructuari ai teritoriului numit după ei, afirmă Dl Müller, fără să dovedească cu nimic ipoteza aceasta îndrăzneată, care se bate în capete cu înțelesul clar al documentelor. Români au fost colonizați, spune mai departe D-Sa, pe teritoriul respectiv în schimbul unor servicii, ce trebuia să le presteze. Pășunile munților dela granița Ardealului resp. a Ungariei vor fi format pentru Români nomazi un

¹ Broșura lui Wilhelm Bruckner: Beleuchtung der Denkschrift etc. Hermannstadt 1869.

² Szádeczky Lajos, Az oláh telepítés legelső emléke, Századok 1908 p. 577/81.

³ Zimmermann—Werner: Urkundenbuch I, 20.

⁴ Urkundenbuch I, 27—8.

⁵ Urkundenbuch I, 35.

punct de atracțiune, spre a se angaja la astfel de servicii. Iar organele statului ungar, încredințate cu paza frontierei, îi vor fi considerat pe Români, cari vagabondau prin munți, de potriviți spre a fi puși să păzească granițele țării (sic). Impotriva continuității elementului românesc pe aceste locuri vorbesc și numirile munților, râurilor, locurilor și câmpurilor, cari sunt dela Slavi și Daci — «aşadară nu sunt românești» — exclamă Dl Müller. Mai departe și împrejurarea, că Ungurii nu ar fi lăsat la granița atât de expusă năvălirilor dușmane pe Români subjugăți și înclinați mai mult spre conspirații împotriva statului ungar cu dușmanii învecinați — ce insinuație! — ci i-ar fi alungat sau mutat aiurea, cum au făcut cu Slavii și Dacii, în al căror loc au colonizat pe Români — crede Dl Müller că infirmează teoria despre continuitatea Românilor.

A doua grupă a coloniilor române, în ceea ce privește terminul, când se menționează, o formează, după Dl M., Români de pe fundul regiu, iar grupa a treia Români așezați pe moșiile unor nobili, moșii aparținătoare comitatelor, unde sunt numiți în anii 1292 și 1293.

Impărțirea aceasta a Dlui Müller nu este întemeiată nici pe interpretarea corectă a documentelor respective și nici nu corespunde adevărului istoric. Despre aceasta s'ar fi putut convinge autorul și prin descoperirea făcută de canonicul Karácsonyi,¹ dacă ar fi voit să fie cât de puțin obiectiv.

Noi nu vom atinge aici chestiunea continuității elementului românesc în nordul Dunării, deoarece atât e cel puțin sigur că, Sașii când au venit în Ardeal, au găsit pe Români aici.² Va fi de ajuns să remarcăm faptul,

¹ Századok pe 1912 Nr. 4.

² Intr'un loc și D-Sa, că coloniile românești din Ardeal sunt foarte vechi. (Das hohe Alter der in Betracht kommenden rumänischen Grenzburg gemeinden). Archiv cit. p. 311.

că documentar Români sunt menționați mai întâi pe așanumitul «pământ săsesc». Canonicul Karácsonyi interpretând corect un pasagiu dintr'o diplomă a regelui Béla IV (1250), constată, că cea dintâi mențiune se face despre Români în anul 1210, când regele Andreiu II trimite țarului din Vidin în ajutor pe Ioachim comitele din Sibiiu, care și-a luat cu el Sași, Români, Săcui și Biseni.¹ Natural și logic este a admite, că acești Români locuiau pe teritoriul comitatului Sibiiu — cum o face și Dl Karácsonyi² — și nu în districtul Făgărașului, unde ar vrea să-i caute Dl Müller. Căutând să dea interpretarea sa documentului numit autorul săs spune, că comitele din Sibiiu, de aceea a avut comanda supremă și peste Români, Săcui și Biseni, fiindcă *probabil va fi administrat* în acelaș timp mai multe comitate.³ Aceasta-i însă o *simplă aserțiune*, prin care nu se poate altera înțelesul clar al unui document.

Dacă prin urmare în anul 1210 găsim alături de Sași, Săcui și Biseni în comitatul Sibiiului și Români, aceasta confirmă pe deplin părerea dlui N. Iorga, că «desertum»-ul dăruit Sașilor nu este de a se considera de un «deșert metafizic»⁴ de o «terra» cu desăvârșire «vacua et inhabitata». Căci ce i-ar fi îndemnat pe Sași a coloniza popoare străine pe pământul, care afirmativ le-a fost dat câțiva ani mai înainte exclusiv lor? De

¹ «comitem Scibiniensen associatis sibi Saxonibus, Olacis, Siculis et Bissenis in subsidium transmisit». Századok I. c.

² «A hadjárat vezére — mint az oklevél mondja — Ioachim szebeni ispán volt s mivel a sereg szászokból, oláhokból, székelyekből és besenekből állott, világos, hogy ezek mind az akkori szebennemgyei lakosokból állottak ki». Századok I. c. (Vezi p. 294 despre Săcuii amintiți aici).

³ «Der Oberbefehl über die nicht zur Hermannstädter Grafschaft gehörenden Sachsen und sonstigen Nationsangehörigen dürfte wahrscheinlich auf gleichzeitiger Verwaltung mehrerer Grafschaften durch den Hermannstädter Graf beruhen.

⁴ N. Iorga, Gesch. des Rum. Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen. A. I. p. 209 și 214—15.

altfel nici nu am putea admite, să fi rămas pustiu și deșert un ținut așa de roditor și de frumos, așezat între ținuturi bine populate și ușor accesibile prin pasurile Carpaților. Și dacă a fost deșert ținutul acesta la venirea Sașilor, cum s'a transmis și prin cine vechea nomenclatură slavonă (Cibin—Sibiiu, Bârsa, Brașov, Codlea etc.)?¹ Aceasta din urmă împrejurare îl determină și pe un învățat Sas Dr. G. A. Schuller să admită, că teritoriul dăruit Sașilor a fost, cel puțin în parte cultivat.²

Scriitori vechi și noi, cari au știut să păstreze cum-păna obiectivității, sunt de părerea că teritoriul, ce s'a dat Sașilor, a fost cultivat și locuit. Amintim numai pe Benkő, care observă, că «*loca ea non erant penitus deserta*»³ și pe istoricul sas I. K. Schuller, care spune cu privire la aceasta: «*Allerdings schliesst übrigen ein «desertum» nicht gerade alle Bevölkerung, sondern nur den geregelten Anbau seiner Gegend aus.*»⁴

În modul cel mai temeinic se ocupă cu chestiunea aceasta, scriitorul maghiar, Kis Bálint.⁵ «Am rătăci însă dacă am crede — zice dânsul — că aceste colonizări germane s'au făcut pe un teritoriu cu totul pustiu și nelocuit, unde apoi «oaspeții» noi ai țării ar fi format o poporație compactă și omogenă, neamestecată cu alții». Aceasta o argumentează dânsul analizând cele mai vechi documente, cari vorbesc de colonizarea Sașilor în Ardeal. În țara Bârsei, în Cluj, în ținutul Bistriței și al Mediașului mai este menționată, din timpurile cele mai

¹ Ibidem.

² Dr. G. A. Schuller. *Aus der Vergangenheit der siebenbürgisch-sächsischen-Landwirtschaft*, Hermannstadt 1895, p. 12—13.

³ «Locurile acele nu erau cu desăvârșire deșerte» Benkő, în *Transilvania specialis*.

⁴ I. K. Schuller, *Siebenbürgen 1840*, p. 79. «La tot cazul un «desertum» nu exclude chiar toată populația, ci numai cultivarea regulată a ținutului său».

⁵ Az erdélyi szászok múltja vagyoni önkormányzatára vonatkozólag írta Kis Bálint. *Gyulafehérvár 1900 p. 3—5.*

vechi și altă populație, decât cea săsească. Chiar și în «comitatus Chybiniensis», unde s'a așezat partea covârșitoare a coloniștilor sași, nu a fost omogenă populația germană, ci și pe la 1224, când s'a dat diploma regelui Andreiu II, eră amestecată cu alte elemente. Insași diploma regelui Andreiu II, interpretată corect dovedește clar, că pe teritoriul dăruit Sașilor mai erau și alți locuitori și că «libertățile și așezămintele de acolo s'au extins asupra tuturor locuitorilor fără deosebire de naționalitate și au fost asigurate prin diploma andreiană ca o comoară comună a acestora».¹

Aceasta populație, care au găsit-o Sașii aici la venirea lor în Ardeal, o formau Săcuii și Români. Documente contimporane cu așezarea Sașilor în Ardeal ne spun, că Români își aveau aici pământul lor «terra Blacorum», din care se ia o parte, ca să se dea streinilor: «terra exempta de Blacis», întocmai așa cum se dă și pădurea lor (sylva Blacorum) Sașilor, spre a se folosi de ea împreună cu Români, iar ceva mai târziu în anul 1288 se amintesc Români în comitatul Sibiiului și în districtul Brașovului așa de clar, încât de astădată nici Dl Müller nu mai încearcă să pervertească înțelesul documentului respectiv.²

Dar nu numai în comitatul Sibiiului, ci și în alte părți ale fundului regesc, sunt amintiți Români, din cele mai vechi timpuri. Aceasta se poate dovedi cu mai multe

¹ O. c. p. 8—21, cu concluzia «az ottani szabadalmak és intézmények az egész lakosságra fajkülönbség nélkül kiterjedtek s ennek közkincséül voltak az andreanumban biztositva».

² Karácsonyi în Századok, 1910 p. 8, «Nobilibus Ungarorum, Saxonibus, Syculis et Volachis de Cybiniensi et de Burcia comitatibus». Cu privire la aceștia observă Dl Müller: Dass diese Rumänen des Jahres 1288 weder nach ihrer Stellung, noch nach ihrer Anzahl von Bedeutung gewesen sind, geht schon aus der Art ihrer Nennung an letzter Stelle hervor». (V. A. p. 98). De ce sunt atunci amintiți Români la 1210 în locul al doilea? La tot cazul autorul tradează aici o judecată foarte superficială.

diplome de pe vremea Anjoneștilor, unde¹ se vorbește de «populi de Byztricia», — «universi hospites et populi», «hospites seu populi», «universitas populorum», «universitas hospitem nec non alii quilibet», iar o diplomă a Voivodului Toma dintre anii 1325—1329 e adresată dircut «amicis suis reverendis universitati Saxonum et aliorum hominum de Besterche et ad eandem sedem pertinentibus». ² Cu privire la ținutul Mediașului încă avem un document din anul 1318, care ne poate convinge, că acolo existau și astfel de locuitori, cari nu erau Sași: «iidem Saxones de Medyesszeek, de Seelk et Sacheelk ac universi ad easdem sedes quoquomodo pertinentes». ³

Iată prin urmare cât de șubredă este una din temeliile, pe care și-a clădit dl Müller ipotezele sale. Pentruca să demonstreze cetitorilor săi una din cele mai însemnate teze, din câte se pot lua aici în considerare, nu și-a luat osteneala să examineze și obiecțiunile, ce se pot aduce din partea contrară, ci admite pur și simplu, că toate satele și coloniile române de pe fundul regiu s'au întemeiat după așezarea Sașilor în părțile aceste. În chipul acesta dânsul singur și-a luat terenul solid de sub picioare.

III.

Intr'un capitol special vrea dl Müller să ne arate raportul numeric dintre Sași și Români, de când ni s'au păstrat date despre aceasta și până în timpul cel mai nou. În anul 1900 pe teritoriul fundului regiu de odinioară se aflau numai 153,174 Sași pe lângă 171,502 de Români. Înțelegem foarte bine, că aceasta stare de lucruri nu-i convine unui patriot Sas, care își dă toată

¹ Zimmermann-Werner: Urkundenbuch I, 441, 442, 445, 456, 460 etc.

² Ibidem I, p. 390.

³ Kiss Bálint o. c. p. 35 n. 5 și p. 36.

silința să ne demonstreze, că în trecut numărul locuitorilor români nu a întrecut niciodată pe al Sașilor. Datele, cari le avem din veacul al XVI, sunt de așa natură, că pe temeiul lor nu putem concluda nimic cu siguranță. Dl Müller însuși scoate la iveală defectele celei mai vechi conscrieri a Sașilor și Românilor de pe fundul regiu, alcătuită între anii 1505—1510. E, de sigur, o mare îndrăzneală, să încerci a stabili raportul numeric între cele două popoare pe baza unei conscrieri făcute cu scop de-a putea aronda mai bine dările. Pentru un cercetător mai obiectiv, care studiind cele mai vechi știri și date statistice, și-a putut formula o părere corectă, raportul numeric dintre Sași și Români, precum și creșterea rapidă a elementului românesc se prezintă cu totul altfel, decum apare aceasta din expunerile dlui Müller. În Ardeal, Români au format din cele mai vechi timpuri totdeauna, majoritatea relativă a tuturor locuitorilor. Deși statisticele săsești arată că pe fundul regiu nu erau în majoritate față de Sași, totuș de prin veacul al XVI, sunt în număr așa de mare, încât bagă spaimă în ei. Singuri mărturisesc în limbajul, pe care l-au întrebuințat totdeauna față de noi, încă pe la anul 1600, că «in unterschiedlichen örtern die arme Sachsen gantz ausgewurtzelt, dargegen aber diese gedachte barbarische Nation also eingewurtzelt, dass nun fast alle Winckel dieses Gesindes voll sind».¹

De altă parte statisticele veacului al XVIII ne arată lămurit, că pe Români îi întâlnim deja în toate acelea locuri, unde se află ei și până astăzi. Dar Dl Müller e deprins a exploata numai acelea știri statistice, cari arată superioritatea numerică a Sașilor față de Români, pe toate celelalte ori le ignorează cu desăvârșire, ori se ni-zuiește a le reduce importanța, ce o au.

¹ N. Iorga: Sate și preoți p. 106 Nr. 1.

Aşa face dânsul cu excelenta operă publicată de Acsádi Ignác sub titlul de «Magyarország statisztikája a pragmatica sanctio korában»,¹ pe care o trece cu vederea sub pretext, că «datele acestui studiu sunt întemeiate pe material așa de diferit în ceea ce privește timpul și obiectul, încât ele nu pot să ne dea nici decum o icoană utilizabilă a raporturilor faptice». Dacă deschizi însă opul numit, observi îndată, că de ce nu-l poate «utiliza» Dl Müller. După Acsády în anul 1721 erau pe fundul regiu cam 12629 contribuenți români față de 12298 sași și 6418 maghiari. Românii formau deci și atunci majoritatea relativă a tuturor locuitorilor aflători pe fundul regiu.

În sfârșit aceiaș atitudine o ia Dl Müller și față de «extractul sumaric» al familiilor aparținătoare, «națiunei săsești», compus în 1749, din care se vede, că atunci, pe fundul regiu, alături de 15497 locuitori liberi (freye insassen) sau libertini sași și 7470 români, erau 1912 inquilini sași și 6239 români, iar supuși (Unterthanen) maghiari și români cu totul 5080. Acești din urmă au ajuns în starea de supuși prin abuzul și volnicia Sașilor, ceilalți Români erau considerați însă de aparținători la «corpus der sächsischen Nation», un motiv, credem noi, pentru Dl Müller, de a nu putea «utiliza» nici acest extract.

Autorul sas ar fi îndreptățit să se supere pe noi, dacă creșterea populației românești ar avea a se mulțumi unei romanizări continue, ce s'ar face pe socoteala Sașilor. E un fapt constatat însă, că Sașii scad numeric din cauza că nu se înmulțesc decât în proporții foarte restrânse față de celelalte neamuri din Ardeal. Ei se sting, rând pe rând, din satele, unde locuiau împreună cu Românii și ce-i mai natural, decât ca aceștia să le ocupe terenul părăsit.

¹ Magyar statisztikai közlemények ser. m. vol. XII.

IV.

Di Müller face distincție între comunele locuite pe de-a'ntregul de Români și între comune mixte locuite de Sași și Români. O deosebire este și între acele comune, cari dela înființarea lor au fost împopulate cu Români și între altele, în cari Românii s'au așezat mai târziu sau au ocupat locul Sașilor, ce dispăreau. Spre a face mai evidentă deosebirea aceasta, comunele locuite numai de Români le numește pertinențe (Zubehörgemeinden) și aceste le împarte în pertinențe ale comunelor și în pertinențe cercuale. In ceea ce privește comunele ocupate numai în parte de Români, face dânsul deosebire între Românii, cari locuiau în centru și se foloseau de drepturile pertinențelor cercuale și între aceia cari locuind în suburbii și în străzile laterale, uzau de drepturile asigurate lor în special. Fiindcă dreptul pertinențiilor cercuale din comunele mixte stă în legătură apropiată cu pertinențiile locuite numai de Români, de aceea Di Müller își împărțește studiul în trei părți. In partea primă va vorbi despre pertinențiile comunelor, în a doua despre cele ale cercurilor și în partea a treia despre locuitorii din suburbii.

Impărțirea aceasta o urmează autorul spre a face mai ușoară deosebirea între comunele românești (zum Zwecke leichter begrifflicher Unterscheidung).¹ Ea de drept nu este justificată, ci are tendința să arate situația excepțională a Românilor, cari locuiau pe teritoriul fundului regiu. De aceea în toate expunerile sale putem observa eforturile penibile ale Dlui Müller de-a impune comunelor românești și locuitorilor români anume sarcini și a stabili astfel o deosebire între comunele săsești și cele românești și între locuitorii sași și locuitorii români.

¹ Lucrarea citată a lui Müller in Vereins-Archiv 38. p. 109.

În cele două părți dintâi ale lucrării sale Dl Müller cearcă să facă întâiu istoricul fiecărei localități, care e locuită de Români, scoțând la iveală îndatoririle și sarcinile, ce le aveau aceștia. La urmă resumând îi scoate pe Români într'un raport de subordonare față de Sași, iar comunele curat românești de pe fundul regiu le decretează nelibere (unfreye Gemeinden).

Constatarea unui astfel de raport între Români și Sași este nu numai arbitrară, ci și greșită cu desăvârșire. O poate face numai acela, care nu vrea să țină seamă de anumite legi fundamentale ale țării și nici de practica urmată în interpretarea acestor legi de forurile competente, cari au fost chiesmate în veacul al XVIII și XIX să judece între Sași și Români.

Deja episcopii Lemény și Moga spuneau în petițiunea lor că «s'ar părea, că vrem să împrumutăm soarelui lumină, dacă ne-am pune a demonstra pe larg dreptul egal al Românilor locuitori pe pământul crăesc cu Sașii de acolo»¹ și aceasta trebuie s'o repetăm și noi astăzi și să regretăm, că Dl Müller, într'o lucrare afirmative științifică, a călcat fără nici un cuvânt de justificare, un adevăr istoric așa de clar.

E cunoscut că pământul crăiesc eră un teritoriu regesc inalienabil, pe care Sașii, locuiau numai ca «oaspeți».

Ca dovadă pentru aceasta se aduce însași diploma andreiană,² apoi cuvintele exprese ale diplomelor regale, precum și câțiva articoli de lege alcătuiți înainte și după separarea Ardealului de regatul Ungariei. Într'o diplomă a regelui Andrei III din 22 Februarie 1291 se vorbește de oaspeți, cari aparțin la drepturile regale («*exceptis iuribus regalibus videlicet castris, praediis, civitatibus,*

¹ Teodor V. Păcășianu, Cartea de aur vol. I. ed. II. p. 153.

² Vezi Iacob Elek o. c. p. 1 și urm. și Kiss Bálint o. c. p. 8 și urm.

hospitibus et udvornicis»),¹ iar într'altă diplomă din anul 1426 se vorbește de domeniul natural, ce-l are regele, în cuprinsul fundului regesc (census circa festum s. Martini nobis et fisco nostro regio *in signum dominii nostri naturalis*, annis singulis ex parte eorum provenire debens.)² Regele Vladislav II învîtând pe Sași în anul 1510 la dietă le zice că ei sunt un ram deosebit al sfintei coroane, (cum fidelitates vestrae *specialis ramus sacrae Coronae nostrae* et membrum hujus regni existant»).³ In art. III, decr. 7 din 1514 al regelui Vladislav II între drepturile regale se înșiră și «Saxones Regii» din Transilvania;⁴ tot așa sunt luați ei și în Art. XIV, decr. 2. din 1518 al regelui Ludovic II, precum și în Art. 47, decr. 5 din 1523 al aceluiaș rege unde din expresiunea «Maiestas regia *Saxones suos* Transylvanienses connumerari faciat» găsim indicat acelaș raport de drept al Sașilor față de rege. In Approbate Art. VI, titl. 10, p. II. se spune că, tot pământul Sașilor este proprietatea fiscului. («omnis terra Saxonum *peculium fisci est*»), la rugarea Sașilor însă în anul 1664 s'a șters aceasta expresiune prin Art. VI, titl. 13 p. III din Compilate, însă numai sub condiția, ca sub acest titlu Sașii să nu-și revindică mai multe drepturi, decât au avut în puterea privilegiilor și să fie credincioși patriei și principelui. In sfârșit mai aducem aici și o rezoluție regească din anul 1753 în care se zice: «Deoarece din actele produse înaintea noastră, se constată și aceea, că teritoriile pe cari le locuiește națiunea săsească, *sunt fund regesc și deci ne aparțin nouă, cari suntem proprietarii lor*, iar

¹ Zimmermann și Werner, Urkundenbuch p. 174—5.

² Dosa Elek, Erdélyhoni jogtudomány I. p. 218.

³ I. C. Eder. De initiis iuribusque primaevis Saxonum Transsilvanorum p. 150.

⁴ Așa explică acest articol Iakab, Kiss și între cei mai noi și Herczegh M. Magyar jogtörténet p. 416 în notă.

înstreinarea acelor servește nu numai spre paguba și prejudiciul locuitorilor de acolo, ci și a Maiestății Noastre, de aceea spre a menține dreptățile noastre, am hotărît, ca în procesele de pământ, ce se vor naște între locuitorii pământului crăiesc și între celelalte două națiuni, să asiste din oficiu directorul cauzelor fiscale, dacă-l vor cere Sașii». (Cum denique ex productis praefatis coram Nobis actis id etiam constat, quod territoria illa, quae saepefata Natio Saxonica inhabitat, mere Fundi Regii, adeoque Nostra qua proprietarii sint, quorum abalienatio quocunque demum modo non solum in damnum et praejudicium ipsorum incolarum, sed etiam Majestatis Nostrae vergit; hinc intuitu Iurium nostrorum manutendorum, id etiam clementissime resolvimus, ut in causis territorialibus inter incolas Fundii Regii una, aliarumque duarum Nationum parte ab altera intervenientibus Director Causarum Nostrarum Fiscalium, si illum Saxones petierint, ex officio assistat). În cele două veacuri din urmă Sașii la nenumărate ocazii au cercat să combată părerea, că pământul crăiesc ar fi proprietatea regelui susținând, că acest teritoriu formează proprietatea națiunii săsești. Zădarnic însă, deoarece documentele istorice vorbesc împotriva lor, iar forurile competente din aceste două veacuri din urmă în toate sentințele lor au confirmat faptul, că «pământul crăiesc» este un teritoriu regesc inalienabil, pe care Sașii și ceilalți locuitori locuiesc numai ca «oaspeți» (hospites). Deci dovedindu-se aceste, însași concepția de drept a fundului regiu exclude o împărțire a comunelor și a locuitorilor români, cum o face Dl Müller.

Cuvintele Impăratului Iosif II exprimate în decretul din 6 Noemvrie 1786, că după natura fundului regesc, locuitorii aceluia nu recunosc ca domn de pământ, pe nimenea afară de principele, — (*quum Fundi Regii ea*

sit natura, ut incolae eius neminem praeter Principem, Dominum terrestrem agnoscant) — sunt istoric pe deplin întemeiate. Fără să căutăm alte mărturii aducem aici numai pe Cancelarul Ardealului dela începutul veacului XVIII, pe cunoscutul *comite Nicolae Bethlen*, unul din cei mai buni cunoscători ai referințelor de drept din acel timp: «Se știe — scrie el — că la națiunea săsească sau pe pământul crăiesc domn de pământ și pământ nemeșesc nu există de loc, ci ca domn de pământ se socotește regele, iar hotarul întreg este pământ crăiesc. Locuitorii sunt toți, deopotrivă semi rustici, privilegiați, dar nu iobagi, fiindcă ei pot să plece, când vreau. Astfel pe fundul regesc nu se poate face distincție între pământ nemeșesc și al iobașilor, de acesta nici nu este, fiindcă acolo nu există pământ nemeșesc. (Tudnivaló dolog hogy a szász nátióban vagy regius funduson dominus terrestris és nemes föld semmi nincsen, hanem a dominus terrestris a király és az egész határ regius fundus. Az incolák mind egyarányú privilegiata semi rustica, de nem jobbágyionális personák, mert mikor akarnak, elmehetnek. Es így a regius funduson nemes földnek, parasztföldnek, distinctiója vagy keresése nincsen, mert abban egy sincs nemes föld».¹

Așa numai se explică de ce se vorbește, în conscrierea făcută între anii 1500—1521 de *hospites saxones* alături de *hospites valachi*. Intre ei nu erà nici o deosebire. Românii nu erau în raport de supuși față de comunele sau cercurile săsești, cum ni-i arată dl Müller, ci erau egal îndreptățiți cu Sașii.

Chiar și în conscrierea anilor 1721/22, pe care a utilizat-o dl Müller așa de mult, găsim alături de *possionati homines* sau *hospites saxonicae nationis* și pe *pos-*

¹ Dr. Márki Sándor, II Rákoczi Ferencz I k. 491 l.

sessionati Valachi sau *hospites valachicae nationis* (la Kakasfalva-Hambac «et siquidem tam valachicae sint ad regium fundum spectantes»). Despre toate comunele, pe cari dl Müller le declară ori aparținătoare comunelor săsești, ori cutărui cerc, se spune în conscrierea aceasta, că nu sunt obligate a prestă serviciu privat nimănui.¹ Ba în conscrierea aceasta se face expres deosebire între «*possessionati Valachi*» și între «*inquilini*»,² precum și între aceia, cari erau servitori sau păstori în vre-o comună. Dl Müller pe toți Români ar vrea să-i reducă în categoria celor din urmă, cu toatecă Români liberi de pe fundul regiu sunt socotiți și în extractul sumaric» din 1749 citat mai sus, ca aparținători la «*corpus der sächsischen Nation*».

Incepând cu jumătatea a doua a veacului al XVIII găsim de nenumărateori exprimat adevărul, că Români de pe pământul crăiesc sunt egal îndreptățiți cu Sașii. Intre alții aducem aici mai întâi pe celebrul conducător al Sașilor, pe Baronul *Samuel Bruckenthal*, care în memoriul său din 26 Decemvrie 1776 spune: «Pe pământul săsesc pe lângă sate curat săsești se află sate curat românești și mestecate. Satele curat românești au cu privire la păduri și la pământ aceleași libertăți și drepturi ca și Sașii în satele săsești. Ei pot să-și clădească după plac case, în ceace sunt și sprijiniți. Cât privește satele mixte, Români au și acolo aceleași drepturi, ca Sașii. Ei folosesc liber și nelimitat pădurile, apa, pământul și terenurile. Ei pot să-și zidească acolo case de piatră, cărămidă, de lemn, cum vreau, pot și li-e îngăduit să-și aranjeze economie, s'o poarte și s'o lărgească, pot să-și țină vite de toate soiurile, să-le în-

¹ Vezi o. c. la Poplaca p. 128, Gurariului p. 131, Săcel p. 136, Hambac p. 150, pp. 154, 167, 171, 183 etc. etc.

² O. c. p. 180.

grijească și prăsească și să facă cu ele ce vreau. Nimeni nu-i împiedecă în aceste drepturi depline (an diesem vollen Genuss), națiunea (săsească) cel puțin e atât de departe a-i reține și a-i mărgini, încât ea însași și-a dat toată silința să-i încurajeze, să-i îndemne și să le fie de ajutor». ¹ Aceste cuvinte ale lui Bruckenthal, pe atunci guvernator al Ardealului și cel mai fervent, apărător al libertăților săsești, sună ca și când ar fi fost rostite în contra împărțirii arbitrare a locuitorilor români de pe fundul regiu — care a făcut-o dl Müller.

Foarte prețioase sunt pentru noi părerile funcționarilor înalți ai Curții din Viena, cari la diferite ocazii s'au exprimat în contra exclusivismului săsesc. Așa un consilier de curte, *Izdenczy*, care de altfel nu prea eră prietin al Sașilor spune la 1792, că: «S'a decretat prin mai multe rezoluțiuni preînalte că Românii aflători în scaunele și districtele românești, în ceea ce privește libertatea, sunt egali cu Sașii și că națiunea săsească, să nu îndrăznească a-și arogă sie-și spre paguba fiscului proprietatea fundului regesc, pe care locuiește, ca pe un bun al regelui și să nu privească și trateze pe Românii de acolo, ca pe supușii lor». (Es ist ohne hin schon durch mehrere höchste Resolutionen bestimmt worden, dass die in sächsischen Stühlen und Distrikten wohnenden Walachen mit den Sachsen quoad libertatem paris conditionis sind und dass die sächsische Nation sich nicht unterfangen soll, den fundum regium, welchen sie als ein peculium regium bewohnt, für ihr Eigenthum cum summo praejudicio fisci anzumassen, und die in eodem fundo regio angesiedelten Walachen als ihre Unterthanen anzusehen und zu behandeln». ²

¹ Fr. Teutsch, gesch. der Siebenbürger Sachsen II, p. 164—5.

² Transilvania Nr. I—II pe 1913. p. 74.

Nu voiu aduce aici, ca mărturie împotriva Dlui Müller pe învățații juriști și istorici ca Dosa Elek¹ și Balássy Ferenc² cari exprimându-se despre natura fundului regiu, arată că aici toți locuitorii erau egal îndreptățiți. Voiu cită numai părerea celui mai bun cunoscător al referințelor de pe pământul crăiesc, a istoricului maghiar *Iakab Elek* care spune că pe fundul regiu: «mindig az illető székek összes polgárai mint egy feloszthatlan politikai egység vannak érte... és ezt különösen két indokból látom így. Egyik az, hogy az arany pecsétű oklevél egységes nép — (unus populus) kifejezési alakja, a szász municipális jog s egy 1798-ban március 13-án költ nevezetes királyi leirat szerint mindig úgy értelmeztetett, hogy a királyföldön oláh, magyar, székely, mind a szász politikai hatóság alá tartozik, tehát ez odatartozás jogi következményei elől — ha azok terhek vagy kötelezettségek — egyik is el nem vonhatta magát s nem is vonta el; de ez esetben szintoly logikailag és alkotmányosan következik az is — és az elől már ma szintén nem lehet kitérni — hogy ez odatartozásból folyó javalmakból sem lehet a kiváltságok ilyen vagy amolyan kifejezése jogi erejénél fogva kizárni egy nem szász ajku népiség fiait, községeit és polgári és vallási testületeit is».

Iar *Kiss Bálint* în prețioasa sa lucrare despre Sașii din Ardeal, numită mai sus, reasumând argumentele științifice aduse în contra părerii greșite a Sașilor, este cu desăvârșire de acord cu părerea lui *Iakab Elek*, profesată și de istoricii români.

Dl Müller a putut să facă deosebire între locuitorii Sași și cei români de pe pământul crăiesc numai așa,

¹ O. c. p. 104.

² Századok 1872. p. 94—95. «A szász földön valamint a nemességnek ugy a hűbéri rendszernek vagy jobbágyságnak sem volt helye, mely e föld természetével és szabadelvű institutioival homlokegyenest ellenkezett».

că a nesocotit natura fundului regiu, și legile fundamentale ale țării, luând ca bază a împărțirii sale abuzurile săvârșite de organele săsești în paguba locuitorilor români.

Dar și în construcția pe care o dă dl Müller, argumentării sale, dacă vom cercetă-o mai de aproape vom găsi greșeli considerabile. Astfel dânsul își întemeiază aserțiunea despre un drept valid pentru toate pertinențele comunale (ein für alle Gemeindegubehörorte innerhalb der sieben Stühle) din cuprinsul celor șapte scaune¹ pe un document emis de universitatea săsească în anul 1419. În acest document spune universitatea, că Apoldul de sus, cu câtva timp mai înainte a avut pe teritoriul său, pe locul numit «Tilskam», un sat românesc, pe care îl ține și acum. Satul a devenit pustiu și de aceea mai mulți Români ar vrea să-l iee în posesiune și să-l ridice, dacă Sașii din Apold i-ar țineă sub cărmuirea și ocrotirea lor. Universitatea săsească le și dă Românilor deplină putere de a construi, edifica și posedă acel loc cu tot teritoriul ce aparține la satul românesc, care, mai întâi, din vechime se țineă la districtul celor șapte scaune, (*primo* tamen ad districtum septem sedium *ab antiquitus* pertinentem). Așa însă — o face aceasta universitatea ca Români, cari vreau să iee în posesiune locul numit, după obiceiul celorlalți Români aflători sub protecțiunea și în districtul celor șapte scaune, să aibă a prestă servicii la timpul și locul său, a-și administra taxele și dările și să fie ocrotiți și cărmuiți de universitatea săsească.²

¹ V. Archiv., num. cit. p. 159—160.

² Archiv. V. p. 120—121, v. p. 21 a.

«Quoniam sapienter auctoritate perstante, omnia in memoria tenere et in nullo oblivisse potius divinitate quam humanitati dinoscitur convenire, Ideoque ne ea que in tempore fiunt a memoriis hominum evanescant, testimonio litterarum solent perhennare, Nos igitur Judices. Comites, Comites.

Dl Müller, locul de care e vorba în acest document îl scrie «Tyls Kam» și îl identifică cu comuna Rod, care s'ar fi întemeiat atunci. Oricine cunoaște însă localitățile din jurul Apoldului, știe că aici nu poate să fie vorba decât de satul românesc Tilișca. *Tyls Kam* — creasta lui Tyl — nu are nici un înțeles, cum o recunoaște aceasta și dl Müller prin faptul, că pune numele acesta în semnele citațiunii. Tilișca nu aparține la fundul regiu în anul 1419. Universitatea afirmă însă, că ea aparținuse odată (primo... ab antiquitus). În Tilișca aveau un teritor și Sașii din Apold, care teritor a rămas însă pustiu. Românii se obligă a-l lua în posesiune și deci a-l cultiva, însă numai sub condițiunea, că Sașii îi vor ținea sub cârmuirea și ocrotirea lor (in casu, quo

universi quoque Jurati Consules Septem sedium parcium Transylvanarum et Seniores Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit, universis, quod cum Nobis in generali Nostra Congregatione Constitutis, Providi et Circumspecti viri, videlicet Comes Paulus de Apoldia Superiori et Stephanus Servacii Villicus Ville iam dicte, suis et universorum suorum Seniorum ac tocius Communitatis Nominibus et in Personis, Nostre Universitatis venientes in conspectum, nobis diligenter et diserte ac prudenter proponere et declarare curaverunt, quomodo ipsi aliquibus ab his retroactis temporibus in territorio ipsorum, scilicet in loco Tylskam quendam villam olachalem habuissent situatam atque haberent constructam, sed de presenti essent locus desolatus, huncque locum pleni Valachi cuperent construendo possidere in casu, quo eos sub Nostra Gubernacione tenere et fovere velimus conservando. Quare nobis in Personis predictorum populorum et hospitem obnixie studuerunt supplicare, ut ipsis de remedio dignaremur providere opportuno. Nos itaque animadvertentes et precibus justa petentibus volentes obviare, matura deliberatione prehabita et consideratis eorundem hominum serviciis, plenipotentem ac omnimodam ipsis construendi, edificandi, nec non eundem locum ville possidendi cum omni parte Territori ad eandem villam olachalem, primo tamen ad Districtum Septem Sedium ab antiquitus pertinentem, contulimus facultatem ita tamen, quod ijdem Valachi, dictum locum ville possidere volentes, more aliorum Valachorum sub protectione et in Districtu harum Septem Sedium existentium locis et temporibus opportunis famulari suosque redditus administrare et census, ac a nobis protegi et gubernari debeant cum efficacia, harum Nostrarum Literarum testimonio mediante. Datum Cibinii Dominica proxima post festum S. Lucie Virginis, sub impressione Nostri minoris Sigilli roboratum Anno Domini Millesimo cccc decimo nono.

eos sub nostra gubernatione tenere et fovere velimus). Dacă ar fi vorbă aici de Români din Rod, de ce fixează ei aceasta condiție? Rodul eră doar situat pe fundul regiū, unde toți Români erau «in et sub libertatibus et juribus septem sedium» cum se spune ceva mai târziu despre ei și unde, iarăși ceva mai târziu, s'a adus hotărîrea că toți locuitorii din cele șapte județe, de orice condiție sau nație, stau sub legile Sașilor, («quod a modo deinceps, cujuscunque conditionis aut nationis homines in septem sedibus saxonicalibus ubivis commorantes, legibus ipsorum saxonum subjacere debeant»). E cu totul natural însă să pună condiția aceasta Români din Tilișca, de vremece ei atunci nu se țineau de fundul regiū. Sașii se învoiesc și îi iau sub cârmuirea și ocrotirea lor, după obiceiul celorlalți Români, ca să aibă adecă a prestă servicii la timpul și locul său, precum și să-și administreze taxele și dările. Prestarea serviciilor și solvirea taxelor stipulate aici erau impuse însă tuturor locuitorilor de pe pământul crăiesc, și nu numai în căra Românilor. Aceasta se poate dovedi cu socotelile universității, cari ni s'au păstrat din timpul acela precum și cu statistica și cercetarea detaliată, care s'a făcut în anii 1721—22.

Că Tilișca a avut de-a face din timpurile cele mai vechi cu Sașii din Apold, se poate dovedi cu numeroase documente.¹

Dar chiar dacă am admite că aici sunt a se înțelege Români din Rod, nici atunci n'am putea deduce un drept special al așanumitelor «pertinențe comunale». Aceste sunt o invențiune a Dlui Müller și despre ele nu știu nici legile cele mai vechi ale țării, nici documentele istorice și nici unul dintre scriitorii sași, ma-

¹ Vezi procesele Sașilor din Apold cu Români din Tilișca în Krasser D. Geschichte des sächsischen Dorfes Grosspold. Hermannstadt 1870.

ghiari sau Români, cari s'au ocupat, până acum, cu relațiile de drept de pe pământul crăiesc.

Astfel de «pertinențe comunale» — după Domnul Müller — sunt în scaunul Orăștiei Vaideii și Rumeșelul, în scaunul Sibiiului: Gurarâului, Rășinarii, Poplaca și Sadu; în scaunul Mediașului: Felța (Fetendorf), în al Sebeșului: Daia, Loman, Răchita, Strugar și Pianul de sus; în scaunul Cohalmului: Ticușul Român; în al Mercurii: Cărpiniș, Poiana și Rod iar în scaunul Sighișoarei satul Țeline.

Toate aceste sate românești Domnia Sa vrea să le facă «posesii nobilitare» ale vre-unei comune săsești și să arate, că ele trebuia să presteze servicii publice și private «domnilor» sași. Aceasta nu o poate ajunge altfel, decât culegând o seamă de știri despre aceste comune, știri, pe cari le caută, le aranjează și le interpretează după bunul său plac.

În ce privește originea «pertinențelor comunale» dl Müller afirmă, că toate au fost întemeiate după venirea Sașilor, pe vre-un teritoriu al vre-unei comune sau corporațiuni săsești, cu știrea sau învoirea Sașilor.¹

Timpul, când au fost întemeiate comunele aceste, ori-cât s'ar sili dl M. să-l fixeze, nu se poate determina precis, fiindcă ele sunt menționate în documente, de regulă, numai târziu. Astfel d. e. despre Rășinari cea dintâi mențiune clară se face la 1383, pe când aceasta comună a existat, de sigur, și la 1210, când se amintesc Românii din «comitatul» Sibiiului, precum și în anul 1288, când se vorbește de ei în acelaș «comitat» și în Țara Bârsei.² Așa e și cu celelalte «pertinențe» comunale, despre cari, cu acelaș drept, pe care și-l aroagă

¹ O. c. p. 160—162.

² Fără să mai amintim aici de documentul din 1223 (ub I 27/28) — din care «Ruhetel» se identifică de istoricii români cu Rășinari.

Dl Müller, putem afirma și noi, că existau deja, când au venit Sașii în Ardeal. Dar chiar presupunând, că au fost întemeiate mai târziu, pe teritoriul vre-unei comune săsești, cu îngăduirea Sașilor, prin aceasta nu se poate dovedi, că ele erau «posesii» obligate de a presta serviciu privat comunelor săsești. Iată ce spuneă în privința aceasta, un consilier împărătesc în 1787, cu prilejul procesului purtat de Rășinari împotriva magistratului din Sibiu: «Dacă s'ar admite teza, că *Rășinarii sunt situați pe teritoriul Sibiiului, prin urmare locuitorii de acolo sunt supuși orașului*, atunci s'ar naște pe fundul regiu tot atâtea certuri de felul acesta, câte localități sunt pe el. De aceea cancelaria aulică — e de părere, că după ce teritoriul, pe care zac Rășinarii, e de aceeași natură ca și celelalte părți ale fundului regiu, el trebuie considerat, ca și celelalte părți, așa că comuna de acolo, după natura fundului regiu, nu poate fi supusă și datoare să solvească taxe la nimeni altul, decât domeniului direct, adică fiscoșului regesc și că poate cu acelaș drept, ca și alți coloniști să se folosească de terenul său»...¹

După părerea dlui Müller, Românii din așa numitele «pertinențe comunale» erau obligați să presteze respectivelor comune săsești servicii menite parte pentru scopuri publice, parte pentru scopuri private. Aceste servicii le erau impuse Românilor prin contracte.²

Să ne oprim aici un moment. Insuși dl Müller recunoaște, că serviciile, ce trebuia să le presteze Românii, nu erau servicii cerute de cutare paragraf al legii, ci Sașii le impuneau în cârca lor prin contracte. Aceasta dovedește în deajuns, că ele sunt de proveniență mai nouă. Contractele aceste se făceau, când Românii aveau

¹ Vezi la anexe raportul cancelariei aulice transilvane despre procesul comunei Rășinari.

² Müller o. c. p. 163 și urm.

lipsă de pământ și când în schimbul unui petec de loc erau în stare să iee asupra lor orice îndatoriri. Totuși cu ele nu poate dovedi dl Müller îndatoririle speciale ale «pertinențelor comunale».

Serviciu pentru scopuri publice prestau — după autorul sas — Românii din *Rășinari* și *Sadu* păzind, ca plăieși, granițele țării. Acest serviciu li-a fost impus prin contractul încheiat între ei și între scaunul Sibiului în anul 1383.² Dar tocmai acest serviciu eră o reminiscență din vremurile, când Românii din jurul cetăților, ale așanumitelor *castra regia*, străjuiau hotarale țării, înzestrați fiind pentru aceasta cu privilegii deosebite. Românii au prestat acest serviciu și după ce au ajuns în cuprinsul fondului regiu. Se înțelege de sine, că din aceasta nu se poate deduce pentru ei un raport de supunere, cum vrea s'o facă dl Müller.

Dacă, mai departe, Românilor din *Poplaca*, li-se impune, prin statutul magistratului din Sibiiu, alcătuit în anul 1584, îndatorirea de a ajuta la lucrul de clădire al orașului și de a servi ca fugari (*solii*) în timp de războiu, aceasta măsură a magistratului nu poate fi caracterizată altfel, decât ca un *abuz de putere*, și nu cum o numește dl Müller «eine durch Aufnahme in das Statut gleichfalls als vertragsrechtlich gekennzeichnete öffentlich-rechtliche Verpflichtung». Astfel de abuzuri și-a permis, mai ales, magistratul din Sibiiu. În cursul proceselor purtate în veacul XVIII, ele au fost dovedite de Români ca abuzuri, cari și-au avut izvorul în volnicia autorităților săsești. Dacă, mai departe, Românii din *Ticușul românesc* iau, în anul 1727 asupra lor îndatorirea de a-se îngriji, ca și Sașii de cărașia dijmei pentru principe (*gleich den Sachsen an den Zehntfuhren für*

² Vezi mai jos la anexe Românii din jurul cetății Tâlmăciu și Lotru.

den Landesfürsten sich zu beteiligen haben),¹ acest serviciu public, pe care îl prestau și Sașii din Ticușul-săsesc nu poate fi considerat, ca o îndatorire specială a «pertinențelor comunale».

Dovezile, cari le citează pentru a-și susține teoria sa, că «pertinențele comunale» prestau în urma unui acord făcut prin contract, și serviciu pentru scopuri private, — îl aduc pe autor într'o îndoită contrazicere cu sine însuși. *Intâiu* nici nu poate dovedi, că aceste servicii le prestau Românii în urma vreunui acord încheiat cu Sașii.² Mențiune despre ele se găsesc numai în statutele Sașilor și în alte fasiuni date de ei și nicidecum în contracte încheiate cu Românii. *Pe urmă*, chiar dl Müller recunoaște la alt loc, că serviciile făcute de Românii din Gurarâului, Sadu și Ticușul-românesc unor funcționari sași sunt a se considera ca *pretenții abuzive* ale respectivilor funcționari (wahrscheinlich sind.... *als missbräuchliche Ansprüche* dieser Kreisoberbeamten zu betrachten).³ Dacă și dânsul trebuie s'o recunoască aceasta, atunci de ce își clădește argumentele sale pentru existența «pertinențelor» pe astfel de abuzuri? De ce nu spune, din capul locului, că serviciul cutare îl făceau Românii, nu deaceea, că erau îndatorați să-l facă, ci pentru că erau constrânși de funcționarii sași, să le presteze? Noi i-o spunem dlui Müller: fiindcă n'a vrut să caute adevărul, ci a încercat să-l întunece prin inventarea teoriilor sale nouă despre pertinențele comunale și cercuale.

Intreg capitolul,⁴ care privește dările, e scris cu tendința, ca să stea în serviciul teoriilor, cari le reprezintă

¹ O. c. p. 164.

² O. c. p. 164.

³ O. c. p. 183—4.

⁴ O. c. p. 166.

dl Müller. De aceea și spune dânsul, că aceste «*occasional*» puteau fi iertate cu totul (dass diese *gelegentlich* ganz erlassen werden konnten), spre a-le apropiă mai mult de situația comunelor, cari formau posesiunea vre-unui nobil și a-le îndepărtă din șirul comunelor săsești, cari plăteau toate numai o dare: a Sf. Martin, numită așa după ziua, când aveă să se solvească. De altfel numai despre o singură comună, poate spune, că eră scutită de dare, pe când ceeace afirmă d-sa despre darea Românilor din Gurarâului nu corespunde adevărului. Anume, pe baza unui document al principelui Gabriel Bathori deduce, că darea Românilor din Gurarâului face a opta parte din darea locuitorilor din Cristian și că ea îi *compet*e comunei Cristian (dass diese den achten Teil der Grossauer Steuer betrage und der Gemeinde Grossau gehöre).¹ Adevărat, că ea făceă a opta parte din darea locuitorilor din Cristian, dar ea nu-i *compet*ea acestei comune. În documentul respectiv, citat la alt loc,² corect și fără adausuri de dl Müller, principele îi obligă pe Români din Gurarâului, despre care spune că sunt așezați pe hotarul Cristianului, să contribuie cu a opta parte la darea ce trebuia s'o plătească Cristianul (entrichten sie an der von den Grossauern zu leistenden Steuer den achten Teil).³ Prin urmare în proporție cu teritorul pe care îl au și împreună cu Cristianul solvesc darea sf. Martin, ca toate comunele, săsești și românești, de pe pământul crăiesc. Aceasta comună însă nu eră proprietatea Sașilor din Cristian, fiindcă ei nu aveau nici un titlu de drept asupra ei și nici nu erau domni de pământ ai Românilor din Gurarâului, cum ar vreă să-i facă dl Müller prin adausul și intrepertarea falșă, ce-o dă documentului respectiv.

¹ Ibidem.

² O. c. p. 112.

³ Ibidem.

Intre dările publice, cari aveau să le solvească Românii din «pertinențele comunale» numără dl Müller cincizecimea, dijma mieilor, a poamelor și a vinului, precum și taxa, care o plăteau cei nou căsătoriți comunelor săsești.¹ Argumentația dlui Müller în capitolele, cari privesc aceste dări este cât se poate de șubredă, cu toată ea aici ar trebui să fie mai tare și mai convingătoare. E natural însă, că dacă nu există o normă validă pentru toate «pertinențele comunale», cari numai dl Müller le-a scos la iveală, nici autorul sas, cu toate eforturile sale, *nu poate crea un drept unitar* al acestor «pertinențe».

Incât privește *darea cincizecimii*, datul oilor, dl Müller aduce ca dovadă mai întâiu pe Românii din Rumeșel, despre cari se spune, că o solveau la anul 1493.² Dacă știrea respectivă ar confirma pur și simplu faptul acesta, atunci datoria unui om de știință ar fi fost să cerceteze, cum se face, că pe teritoriul pământului crăiesc se solvește o taxă, pe care o exclud de acolo legile existente. Și ar fi găsit, de sigur, cauza acestei anomalii. In documentul citat de dl Müller³ se spune, că magistratul din Orăștie raportează în anul 1493 că Românii din Cugir, Rumeșel și Sebeșel au declarat că, mai bucuros plătesc *quingagesima* în locul dării săsești. Magistratul se va fi învoit cu aceasta și așa se explică faptul, că Românii din satele numite plăteau *o taxă impusă numai iobagilor*. Ocupația lor nu le permitea să contribuie la darea Sf. Martin, ca ceilalți locuitori de pe fundul regiu, în fiecare an cu o sumă anumită, ci ei mai bucuros o suplineau cu cincizecimea. Așa se va fi întâmplat și în celelalte comune, unde se mai amintește

¹ O. c. p. 166 - 169.

² O. c. p. 166.

³ Vereins-Archiv XV p. 222.

de aceasta dare. O recunoaște aceasta și un jurist al Sașilor, Fr. Schuller v. Libloy,¹ care a scris o istorie a dreptului din Ardeal.

De altfel știe și autorul sas, că Românii de pe pământul crăiesc erau scutiți de această contribuție prin decrete speciale ale regilor ungari. Dânsul amintește numai decretul regelui Vladislav II, în care se spune, că Românii așezați în comunele săsești sunt scutiți de-a plăti regelui cincizecimea.² Nu știe sau mai bine zis nu vrea să știe și de diploma regelui Matia din anul 1648, în care se spune limpede: «Valachi in sedibus Saxonicalibus commorantes non solvant quinquagesimam, quia decimas ecclesiis et alias taxas cum Saxonibus simul regiae Majestați persolvunt».³ În aceste cuvinte se cuprinde și o prețioasă mărturisire pentru noi, anume, că Românii vreau să solvească *regelui dările* deodată cu Sașii. În rînd cu Sașii și nu supuși lor erau ei deci după aceste cuvinte ale regelui Matia. Dl Müller tratând despre quinquagesima Românilor nu ne citează cuvintele regelui Vladislav II, fără cum am văzut mai sus, ne dă numai cuprinsul decretului său. Și aceasta o face însă cu o anume intențiune. «Im gleichen Jahre 1493 erfahren wir, dass diese Rumänen *statt an den König*, beziehungsweise dessen Stellvertreter, *an die Sachsen die Fünfzigst-abgabe einzuwähren haben*»⁴ spune dânsul și aici aduce drept dovadă pe Românii din Cugir și Sebeșel. Nu-i vorbă, admirabilă argumentație! Regele renunță la quinquagesima Românilor de pe fundul regiu în favorul Sașilor. Nu o spune direct profundul cunoscător al referințelor de drept de pe «vatra săsească», ci ne face

¹ Siebenbürgische Rechtsgeschichte II. Aufl. I. B. p. 279. Nota.

² O. c. p. 237.

³ G. D. Teutsch: Das Zehntrecht der ev. Landeskirche A. B. in Siebenbürgen p. 43.

⁴ Müller în o. c. p. 237—8.

numai să credem, că a fost așa. Ei dar prin aceasta își tradează și ignoranța și sistemul fals de argumentare, pe care îl folosește.

Quinquagesima nobilium, care o plătea nobilimea ungurească din Ardeal regelui, după ce o scotea dela iobagii români, se consideră de un bun, venit sau drept special al regelui, care conform Art. III a regelui Vladislav II, Decr. al 7-lea din 1514, era inalienabil. Sașii nu aveau dreptul s'o adune pe pământul crăiesc fiindcă nu erau nobili și Români de aici nu erau datori s'o plătească, fiindcă nu erau iobagii Sașilor. Ea se plătea numai de către Români, cari erau iobagi.¹ Dacă găsim totuși vreun caz că Români plătesc darea aceasta și pe fundul regiu, atunci el se explică numai cum am demonstrat mai sus, prin faptul că o plăteau în locul dării săsești dela sf. Martin. Aceasta era o normă validă pentru toți Români de pe pământul crăiesc și dl M. nu poate s'o răstoarne altfel, decât interpretând încă odată fals documentul, în care se vorbește de cincizecimea Românilor din Cugir, Rumeșel și Sebeșel.²

Dacă însă, afară de aceste trei comune, dl M. mai induce și altele, cari plăteau cincizecimea pe fundul regiu, aceasta se poate explica numai în chipul arătat mai sus, fiindcă aici în virtutea decretelor regale, Români erau scutiți de cincizecime. Se înțelege funcționarii Sașilor nici aici nu s'au sfiit a călca dispozițiile regale și legile, cari erau în vigoare, ci abuzând de puterea lor pretindeau cincizecimea și dela astfel de comune, unde n'aveau dreptul s'o pretindă. Ca exemplu în privința aceasta pentru abuzul săvârșit de Sașii din Sibiiu ne pot servi comunele Avrig, Mohu, Săcădate și Veștem cari erau obligate, pe baza statutelor orașului, să con-

¹ Schuller v. Libloy o. c. p. 279 și urm.

² Müller o, c. p. 238.

tribue cu datul oilor la venitele judeului regesc din Sibiiu. «Dass der Schaffünfzigste selbst eine gesetzliche Abgabe der Kreiszubehörgemeinden gewesen ist»¹ n'o poate dovedi dl M. nici cu judecata Principelui Cristofor Bathori, fiindcă ea contrazice și decretelor regale menționate și uzului observat pe pământul crăiesc și afară de aceea principele Bathori nu vorbește de cincizecimea Românilor de pe pământul crăiesc, ci a celor de pe pământurile nemeșești.²

Rămâne dar să facem o constatare nu tocmai măgulitoare pentru competența istorică a dlui Müller, în ceea ce privește cele două capitole privitoare la cincizecimea Românilor din «pertinențele comunale» și cele «cercuale». Dânsul n'a știut și poate nici n'a voit să ne explice corect proveniența acestei dări la Români din fundul regiu, pe cari îi împarte în două categorii, fără de nici o justificare.

În privința dijmelor trebuie să fixăm aici concluzia la care a ajuns și dl Müller, după ce a văzut lipsa de unitate în solvirea acestei dări publice, că adevărat ea a fost solvită de Români din «pertinențele comunale», numai acolo, unde mai înainte au locuit Sași, cari erau obligați să plătească dijme pentru terenele, ce le lucrau.³ La dijmele Românilor vom reveni mai jos.

La dările publice numără dl M. și taxa, care o plăteau în Poiana, cei nou căsătoriți comunei săsești Dobârca (Dobrung), pe când taxa, ce o luă cu prilejul acesta judele din Poiana, o consideră și dânsul ca un abuz.⁴ Noi însă suntem aplicați a crede, că și una și alta, ca nefiind fundate prin lege, sunt a se luă ca abu-

¹ Ibidem.

² Archiv XV p. 454.

³ O. c. p. 167—8.

⁴ O. c. p. 169.

zuri săvârșite în paguba Românilor din Poiana, de aceea au și fost sistate de Curtea din Viena în anul 1789.

Pe lângă aceste dări publice situația excepțională a Românilor din «pertinențele comunale» o mai dovedește, după dl M. și faptul, că Românii din comunele aceste erau mărginiți în dreptul lor de a posedă case, curți și alte realități. Aceste restrângeri le vedem noi și la comunele săsești¹ și din ele nu se poate deduce, decât marele zel dezvoltat de Sași pentru a restrânge dreptul de posesiune pe pământul crăiesc și de a nu lăsa să se încuibe aici elemente străine. Că plecând din aceasta năzuință a lor, Sașii au comis și abuzuri, pe cari nu le-a delăturat decât judecata mai obiectivă a curții din Viena, acesta este un fapt cunoscut.

«Pertinențele comunale» aveau anume drepturi — după dl M. — pentru folosința cărora solveau o taxă, cum era d. e. dreptul de a pășuna oile pe munți de altele se foloseau fără să plătească nici o taxă, cum era dreptul de a întrebuința ghinda pădurilor și de a-și tăia lemne din păduri pentru folosința proprie.² Faptul că și Românii plăteau, în unele locuri, alături de Sași taxa pentru pământul arător, așa-numita «Medemabgabe», putea să-l convingă pe autor, că Românii nu erau supuși iobagi ai respectivelor comune săsești, cum vrea dânsul să-i prezinte, ci dispuneau de aceleași drepturi ca și Sașii.³

Tratând despre dreptul de morărit și pescărit al acestor pertinențe, dl M. vrea să ne facă a crede, că acest drept se găsea în posesiunea comunelor săsești cari erau stăpâne peste aceste sate. «Dreptul de mo-

¹ Dr. G. A. Schuller: Aus der Vergangenheit der siebenbürgisch-sächsischen Landwirtschaft p. 21 și urm. p. 97—98.

² Müller o. c. p. 170—176.

³ O. c. p. 173—4 și Dr. G. A. Schuller o. c. p. 28—29.

rărit (Mühlenrecht) în pertinențele comunale ar trebui (!) să fie privit ca un drept, ce li-se cuvine exclusiv numai comunelor respective săsești» — spune dânsul și ne trimete totodată să răsfoim o carte a dlui Dr. G. A. Schuller, la locul unde acesta vorbește despre dreptul de morărit al comunelor «libere săsești». Noi am căutat în cartea aceasta și am aflat, că mori existau pe fundul regiui foarte multe, până și în satele cele mai mici,¹ în posesiunea particularilor și a comunelor. Pe Români nu i-a oprit nimeni dela morărit, cum i-a oprit d. e. magistratul din Sibiiu dela pescăritul prin râuri în anul 1582, ca să-i facă pe voie unui «țeh» al Sașilor, cari făceau sport din pescuit. Ba dl Schuller, ne spune, că ambele aceste ocupațiuni, cu timpul au trecut cu totul în mâinile Maghiarilor și a Românilor. «Selbst die Flussfischerei wird nur noch ab und zu, fast nur sportweise, betrieben und im übrigen ebenso den Rumänen überlassen, wie das Müllergewerbe fast immer in magyarischen oder rumänischen Händen ist».¹ De fapt cele mai multe comune românești se și află în posesiunea uneia sau a mai multor mori. Nici din dreptul de a posedă mori, care nu eră exclusiv al Sașilor, nu-și poate justifica dl Müller existența «pertinențelor» sale «comunale».

Din toate îndatoririle impuse acestui soi de comune românești pe pământul crăiesc, dl M. vrea să scoată o concluzie: *că aceste comune au fost posesii de ale comunelor săsești, cari dispuneau asupra lor cu drept nobilitar* și că Români din aceste comune erau supușii sau iobagii Sașilor, pentru cari ar avea aceștia și acum dreptul să pretindă despăgubire urbarială. «Dass es sich um Vermögenswerte von vielen Hunderttausenden handelt, welche der Iosephinismus auf Kosten der Sachsen

¹ Idem p. 122.

den Rumänen hat zuteil werden lassen, dürfte aus den bei den einzelnen Gemeinden erörterten Daten zur Genüge hervorgehen» — exclamă, adresându-se către co-naționalii săi și îndemnându-i a cere, pentru satele românești, despăgubire urbarială.

Cât de arbitrară este această concluzie, care calcă în picioare și natura fundului regiu — cum am demonstrat mai sus — și nu ține seamă nici de mărturiile istorice, poate să judece fiecare om, care e cât de cât inițiat în istoria patriei și în istoria dreptului maghiar. Înainte de toate n'a izbutit autorul să ne demonstreze existența unui drept unitar al acestor «pertinente comunale», care s'ar fi stabilit, necondiționat, dacă ele ar fi existat. Cele șapte scaune controlau cu ochi de Argus referințele de drept de pe pământul crăiesc, cari s'au desvoltat, pretutindeni, în modul cel mai unitar și Sașii nu ar fi întârziat a fixa și în scris bazele pretinsului drept al «pertinențelor comunale», cunoscut fiind spiritul lor conservativ. Diploma andreiană însă nu le dădea dreptul nici să ceară vre-o comună sau prețiu, cu atât mai puțin dreptul de a-le posedă aceste cu drept nobilitar. (*Volumus etiam et regia auctoritate praecipimus, ut nullus de jobagionibus nostris villam vel predium aliquod a regia majestate audeat postulare si vero aliquis postulaverit, indulta eis libertate a nobis contradicant*).

Dar să vedem mai deaproape, ce argumente aduce dl Müller, spre a ne demonstra, că așa-numitele «pertinențe comunale» ale d-sale, ar fi fost de fapt «posesii» de ale Sașilor.

Unele din comunele aceste sunt numite parte de Sași, parte în alte documente posesii (*possessio*), așa comunele Pianul de sus, Rășinari, Vaidei, Gurarâului, Sadu și Țelina, — din cecece s'ar adeveri dreptul de

proprietate al comunelor săsești asupra lor. Cât s'a străduit dl M., totuși n'a izbutit să găsească aceasta denumire pentru toate «pertinențele comunale», decât numai pentru câteva și într'o formă, care nu-l îndreptățește să-și tragă concluziile sale. Terminul «*possessio*» se folosește, ce-i drept, pentru proprietățile nobilitare. Pe pământul crăiesc însă, unde ca domn de pământ eră considerat regele, comunele singuratice erau de repețiteori, numite ori «*possessio regia*»¹ ori «*possessio regalis*».² Cea dintâi numire o poartă comuna Romos pe care nici dl Müller n'o consideră de pertinență comunală, pe când a doua i-se dă comunei Vaidei, pe care dânsul ar vrea s'o decreteze proprietate săsească. Despre satul Vaidei știm, că a fost luat de regele Ioan Zapolyai de sub jurisdicția Orăștiei (1532) și a fost zălogit sub Mihail Gyulai, dupăce mai înainte a fost decretat ca aparținător comitatului Hunedoarei. Sașii l-au reclamat susținând că nu este posesiune nobilitară, ci săsească, aparține adecă fundului regiu, care nu se poate donă nimănui. Voevodul Ardealului, Stefan Mailat, răspunzând Sașilor, în anul 1537, le spune: «Scribitis praeterea hoc quoque, quod possessio illa Wyffalio non esset nobilitaris sed saxonicalis... Possessionem quidem illam ad sedem Zaazwaros pertinere, negare non possumus, cum primum tamen illa a Maiestate regia egregio quondam Michaeli Gyuiay in mille florenis inscripta fuit, statim etiam conditionem illius possessionis mutatam esse oportuit, cum possessoris statim personam possessio talis respicere videatur».³ Se vede prin urmare, că regele cunoscând natura fundului regesc, a scos Vaideii de sub jurisdicția celor șapte

¹ Archiv d. V. f. S. L. XV. p. 234.

² Ibidem, p. 289.

³ Ibidem, XV, 271 și urm.

scaune și numai pe urmă l-a zălogit. Când urmașii lui Mihail Gyulai l-au restituit celor șapte scaune, atunci aceasta comună a intrat din nou în drepturile ei de mai înainte. Dacă Sașii câțiva ani mai târziu, la 1551, o numesc «*possessio*»,¹ aceasta nu putea să o înțeleagă așa, că Vaideii ar fi o posesiune nobilitară a Sașilor, ci că e o «posesiune regală», adică o comună situată pe pământul crăiesc. De altfel terminul de «*possessio*» pentru comune de pe fundul regiu se întrebuintează și de altădată, fiindcă se luă și în înțeles mai larg, determinându-se astfel orice comună. Voevodul Christofor Bathori numește în anul 1577 *comuna Hășag* din scaunul Mediașului tot *posesiune*, ca și pe celelalte comune săsești din acest scaun «*quae possessio privatis quibusdam consuetudinibus extra alias possessiones harum duarum sedium uti et frui dicitur*»,² iar dl M. traduce în cazul de față *possessio* cu germanul «*Ortschaft*» fără să se poticnească și să-și facă scrupuli pentru situația, în care se aflau aceste comune săsești din scaunul Mediașului. Iată deci, că întrebuintarea sporadică a acestui termen, căruia însuși dl Müller nu-i dă semnificațiunea proprie totdeauna, necum să o fi făcut aceasta documentele din veacul XVI și XVII, — nu-i ofere autorului sas nici un argument plausibil. Dacă am întoarce foaia și am întrebă pe dl M. că de ce se numesc Sașii din Bungard, la anul 1524, *coloni saxonicales*,³ sau de ce se vorbește în «*conscriptio summaria civitatis sedisque Cibiniensis*» de «*coloni saxones*»,⁴ câtă vreme cu această numire erau însemnați numai *iobagii*, atunci, știm de sigur, că tot dânsul ar fi acela care n'ar admite, că Sașii respectivi au fost iobagi.⁵

¹ Müller o. c. p. 110. ² Idem p. 214. ³ Idem p. 197. ⁴ Arhiv XXXII. p. 103. ⁵ Dl Müller cuvântul «*coloni*» îl traduce cu «*Untertanen*», și vorbește despre Românii din Gurarâului, pe baza acestei expresiuni îi face iobagi. Müller o. c. p. 114.

Cât privește comunele singuratice avem să observăm următoarele:

1. *Pianul de sus* nu poate fi considerat drept posesiune a Pianului săsesc și Românii de acolo nu pot fi priviți ca simpli iobagi, fiindcă pe pământul crăiesc nu eră nimenea iobag și fiindcă referitor la Românii din Pianul de sus însăși universitatea Sașilor a declarat că ei sunt «in et sub *libertatibus et iuribus* supra dictarum septem sedium»,¹ înzestrați cu toate libertățile și drepturile locuitorilor aflători pe fundul regesc.

2. Procesul purtat aproape un secol de *comuna Rășinari* cu magistratul din Sibiiu, căruia i s'a pus capăt prin sentința preainaltă rostită de împăratul Iosif II, în anul 1786, la care a ajuns acest proces în urma apelațiunii, a dovedit în modul cel mai eclatant, că pretenziunea Sașilor, de-a se declara Rășinării ca proprietate a Orașului Sibiiu, este nejustă, pe nimic întemeiată și contrară naturei de drept a pământului crăiesc. «*Am aflat — se spune în rezoluțiunea preainaltă — că voi (Sașii) v'ați depărtat mult de natura și constituțiunile fundului regiu și de privilegiile dăruite bunilor locuitori ai aceluia, câtă vreme ați crezut că locuitorii comunei Rășinari trebuie supuși la taxe și prestațiuni diferite și în urmare trebuie lăsați în stare de iobagi; deoarece însă natura fundului regesc aduce cu sine, că locuitorii aceluia să nu recunoască pe nimenea domn de pământ, afară de principe, ba chiar prin privilegii se oprește de-a cere vre-un sat sau prediu în cuprinsul aceluia, cu atât mai mult de a se donă cuiva, de aceea am socotit că deliberatul vostru trebuie emendat, iar comuna Rășinari trebuie absolvită de orice stăpânire a orașului Sibiiu și declarată de comună liberă regească, precum noi am absolvit-o și*

¹ Müller o. c. p. 144.

*am declarat-o prin aceasta».*¹ Aceasta sentință a Impăratului Iosif II nu este arbitrară, cum vreau să-o prezinte Sașii. Ea este legală, fiind pronunțată de ultima instanță judecătorească, după ce prealabil s'a cercetat cauza în modul cel mai minuțios. Cetitorul va afla amănunte din acest proces în documentele, ce se vor adăuga la urmă.² Prin sentința de sus au fost nimicite toate decisiunile anterioare ale guvernului din Ardeal, pe cari dl Müller și acum le aduce, zădarnic, în sprijinul teoriei sale. Ținem să remarcăm aici, faptul, că dânsul citează și astăzi, fără nici o observare, documentul regelui Matia din anul 1467, prin care acesta restituie din nou orașului pentru suma de 250 florini, comuna Rășinari zălogită de oraș și ajunsă în proprietatea regelui. Despre acest document, în cursul procesului, în diferite rânduri s'a afirmat atât de Rășinăreni, cât și de fiscul regesc, că e falsificat. Următoarele argumente s'au adus împotriva autenticității lui: că nu observă nici stilul curial al aceluia timp și nici formula expedițiunii; nu expune nici adevărul, fiindcă nici decum nu se poate înțelege să fi avut orașul Sibiiu dreptul, iar dacă totuși l-a avut, să fi zălogit comuna Rășinari înzestrată cu munți și păduri foarte extinse, numai cu prețul de 250 fl; că deși donațiunea regelui e făcută în toată forma, totuși ea nu e validă, fiindcă vatămă dreptul comun și e contra legii din Tripart. p. 2. tit. 8 și 9, ea e infirmată și prin aceea, că orașele sunt incapabile de-a posedă donațiuni (quia juxta jura communia civitates sunt incapaces possidendorum Donorum), precum și prin aceea ce se spune în expozițiune, că comuna respectivă e situată pe teri-

¹ Vezi decretul acesta documentele anexate la memoriul lui Dr. Ioan Borcea sub titlul Csatolmányok...

² Fazele acestui proces, le va expune pe larg, arătând originea tuturor abuzurilor săsești dl Victor Păcală, prof. seminarial, în monografia ce-o tipărește despre această comună.

torul sau în scaunul Sibiiului (in territorio Cibiniensi seu Provincia Cibiniensi), prin urmare este un bun regesc, *peculium regium*, care inalienabil fiind, nu se poate dărui nici într'un chip, fără de pedeapsa prevaricațiunii, iar dacă totuși l-a câștigat orașul, nu s'a îngrijit să-l statueze (*donationales statui non fecit*) și astfel, trecând un an, donațiunea și-a pierdut valoarea în virtutea Trip. P. 2. Tit. 10, 11 și 12. Dacă însă totuși ar fi încercat să-o statueze, magistratul din Sibiiu ar fi călcat privilegiul andreian, iar printr'un uz contrar acestuia, s'ar fi șters cu totul puterea lui.¹ Cam aceste obiecțiuni se făceau în contra documentului numit, de aceea el nu a fost considerat la pronunțarea sentinței definitive. Dl Müller a știut de aceasta și n'a făcut nici o observare.² De ce oare?

Este caracteristic, în ce chip și cu ce mijloace lucrău Sașii, ca să-și supună satele românești. Petițiunea următoare a Rășinărenilor dela sfârșitul veacului XVIII, ne descrie suferințele Românilor în culori cât se poate de vii:

«Fiindu-ne poruncă dela Înălțata Crăiasa noastră precum să ne dăm toate plânsorile noastre înaintea tuturor tisturilor care vor fi rânduiți în lege:

Noi, satul Rășinari această plânsoare aducem înaintea mărilor voastre, precum în vremea de demult ne-au spus părinții noștri precum a fost hotarul nostru până unde zic «Vadul Muchii». Apoi s'au sculat domnii din Sibiiu și ni l-au luat până unde se chiamă de cătră cetate «Livadia Bulgărilor», și din sus «Livadia Tănaciului» și au făcut pace aici, fiind domnii o sută de bărbați și, când au făcut acea așezare și legătură a fost leatul 1631,

¹ Concept de act în colecțiunea părintelui Emilian Cioran din Rășinari.

² În conscrierea anului 1721/22 încă se spune despre Rășinari că «*servitium privatum* praestare non sunt obligați», V. a, XXXII p. 125.

Martie 13 zile. Și noi satul Rășinari ne-am ținut de legătură și de pace care s'a făcut atuncea, iară domnii Sibiiului nu s'au ținut de legătură și de pace, ci ne-au stricat întâiu scaunul cel de lege, care au fost judecând patruzeci de bătrâni jurați, judecată de moarte, și au mânat călărași și au tăiat furcile de le-au oborît jos. Și după aceea s'au pus domnii a stăpâni pădurea în silă și au zis domnii dela Sibiiu cătră dregătorii noștri, de acum înainte să bage porci în pădure numai domnii și 40 de bătrâni și popii și morarii, și *noi neavând nici o putere am căutat să lăsăm.*

Iară după aceea fiind județ mare Frank și Sachs Ianăș bulgăr, ne-au oprit să nu mai bage Români din Rășinari porc în pădure și ne-au luat lunca cea de fân și un știuc de luncă din sus de cătră mori, ne iau din trei ploscoane una, și pe alt știuc de hotar plătim eu bani care face suma în tot anul florinți 33, și din cari ia a treia în tot anul, iau treizeci de cară de fân și luând acestea toate în silă dimpreună și morile. Și iară în domnia acestor domni mai sus numiți Frank și Sachs Ianăș, au adus cărcimă bulgărească în Rășinari și au oprit pe tot omul să nu mai aducă cărcimă în Rășinari, fără numai domnul bulgăr, al lui vin să se vânză.

Și când a fost domnul Werder bulgăr a luat un om un cop de vin dela un popă și l-au prins ducând vinul acasă și l-au băgat în curtea sfatului și nu l-au slobozit până n'a plătit 12 florinți birșag, și alți doi oameni într'alt rând au beut într'o seară la un popă și iară i-au prins și i-au ținut în curtea sfatului și când i-au slobozit le-a dat la unul câte 12 lopeți.

După aceea când a fost județ mare domnul Taici (Deutsch) acesta a făcut de au luat dela o stână un caș și un berbece, apoi au luat doi cași și doi berbeci dela toată stâna și a fost multă vreme așa. După aceea

fiind județ mare domnul Bosner și bulgăr domnul Țikelea (Czikelius), a lăsat acei doi cași și acei 2 berbeci dela toată stâna și au cerut bani dela toate stânile care face suma preste tot florinți 230, și cerând bani noi n'am voit să dăm știind că sânt ai noștri munții de moșie. Apoi văzând domnii că nu dăm banii ne-au prins și ne-au bătut, și au mânat pe domnul Abraham și pe domnul rităr și domn Lunart (Leonhard) care este județ la Miercurea și pe domnu vașerbirău care este acum, fiind atuncea hodnogi, și au prins pe Bucur Hămbășanu fiind deregătoriu, și Maniu Roman și pe Bucur Ihora și pe Alăman Băncilă și pe Coman Răspop și pe Bucur Scumpie, și prinzându-i au zis cătră Hămbășanu, unde-i judele? El a răspuns, nu știu, că judele fugise de frică, și pe acei oameni cari îi prinsese i-au legat unul de altul de i-au băgat în temniță bătându-i cât le-a fost voia, și i-au ținut prinși 17 zile și până n'au dat banii munților nu i-au slobozit de acolo, și la un om au băgat călărașii calul în casă și i-a dat fân pe masă și nu l-a scos din casă până n'a plătit tot.

Aceasta ni plânsoarea înaintea măriilor voastre cinstiți domni. Iară când a fost domnul Iacob Fânogiu ne-au oprit să nu mai bage om din Rășinari porcul în pădure, nici păzitori de român să nu mai fie ci au pus amândoi de sas.»¹

3. Despre *Poplaca*, încă afirmă dl Müller că a fost proprietatea orașului Sibiiu. Referitor la aceasta comună însă nu poate aduce, în favorul său, altă dovadă, decât că magistratul a dispus în anul 1584 ca venitele de acolo să se chiteze pe seama fondului săracilor din Sibiiu. Se poate din aceasta face concluzia, că Românii din Poplaca au fost iobagii domnilor sau săracilor din Sibiiu? De sigur, că nu. Trecând cu vederea faptul, că aceasta

¹ Din colecțiunea de documente a părintelui Emilian Cioran.

a fost o simplă măsură administrativă, fiindcă magistratul nu putea să schimbe caracterul de drept al unei comune, în decursul procesului, ce l-a purtat Poplaca cu Sașii din Sibiiu, Cristian și Turnișor,¹ magistratul nu a putut dovedi prin nimic dreptul său de proprietate asupra comunei Poplaca și astfel Impăratul Iosif II prin decretul aulic din 23 Noemvrie 1786, a decretat și aceasta comună de liberă. De altfel și în conscrierea făcută în anii 1721—22 se spune despre Poplaca apriat «Est in regio fundo positus valachicus pagus, *debito cum servitio nemini sunt obligati.*»²

4. Și despre frumoasa și fruntașa comună *Gura-râului* se spune în conscrierea amintită, că «est pagus valachicus, *privato cuiquam debitum servitium praestare non erant obligati*», dar de vre-o doi ani judele regesc din Sibiiu îi constrânge (coguntur) să-i dea pe an 54 pluguri.³ Abuzul acesta al judeului regesc însă nu-l îndreptățește pe dl M. să considere comuna aceasta drept proprietate a Sașilor din Cristian.⁴ Cu atât mai puțin poate să o facă aceasta întemeiându-se pe diploma din anul 1611 a principelui Gavriil Bathori, care fiind interpretată corect de acelaș principe în anul următor (1612), nu-i convine dlui M. De aceea îl și ocărăște pe acest principe, fiindcă nu i-a făcut pe voie nici dsale și nici Sașilor, «*Der Fürst leistet sich nunmehr den Gewaltstreich*» — de a nu recunoaște dreptul de proprietate al cetățenilor din Cristian asupra comunei românești, dacă ar fi recunoscut-o însă aceasta atunci, de sigur, nu s'ar fi chemat «*Gewaltstreich*» ci altfel. Frumoasă pildă de obiectivitate din partea unui om de știință.

¹ Vezi documentele publicate în acest studiu.

² V. a. XXXII, p. 128.

³ Arhiv. d. V. f. S. L. XXXII. p. 131.

⁴ Müller o. c. p. 187.

5. Cu privire la *Sadu*, dl M. aduce un document al principelui George Rákoczi, din anul 1646, în care Românii de aici sunt numiți «*iobagii*» Cisnădiei. Nu ne putem exprima mai pe larg despre acest document unic în felul său, deoarece nu-l cunoaștem în întregime. Dl M. spune că se află în arhiva Cisnădiei, dar nu ne dă numărul lui, probabil din cauza, că arhiva numită nu-i aranjată încă. Acest document, dacă cuprinsul lui este de fapt așa, cum îl rezumează dl M., nouă ni-se pare imposibil de-a fi autentic. Nu se face amintire sau aluziune la el, în contractul încheiat între Românii din Sadu și Sașii din Cisnădie la 1698, ba presupunând existența acestei diplome a principelui Rakoczi, încheierea acestui contract ar fi cu totul de prisos. Nici în decursul procesului purtat sub Iosif II. Sașii n'au adus alte dovezi documentare, decât contractul din 1698 și de sigur, de ar fi existat, ei ar fi prezentat cu prilejul cercetării, ce s'a făcut, această diplomă atât de importantă pentru ei.¹ Chiar presupunând, că au primit Sașii o astfel de diplomă dela principele ardelean, ea ar fi vătămat natura de drept a fundului regiu, unde cum am dovedit mai sus, nu existau iobagi și nici domni de pământ. Sașii din Cisnădie s'ar fi folosit de dreptul obținut și prin practică mai îndelungată decât un veac, ar fi putut să dovedească înaintea împăratului Iosif II. dreptul lor de stăpâni asupra comunei Sadu. *Decretul aulic din 26 Februar 1787*, ne mărturisește însă, că Iosif II. a recunoscut și comuna Sadu de comună liberă, înzestrându-i pe Români cu toate drepturile, ce le competeau. Sentința împăratului a mântuit una din cele mai vechi comune românești, ai cărei locuitori păziseră odată hotarale țării, de șicanările nedrepte și nelegale ale Sașilor.

¹ Vezi «Vortrag der ung. siebenbürg. Hofkanzley vom 23 May 1785», acte din colecțiunea dlui Dr. V. Cioban.

6. Singură măsura luată de comisia lui Seeberg în anul 1754, nu poate confirma părerea că comunele românești *Rod, Poiana și Cârpeniș*, au fost simple posesii ale comunelor săsești.¹ Împăratul Iosif II. le-a declarat și pe aceste comune de libere prin decretul aulic din 16 Martie 1789.

7. În epoca de după Iosif II. s'a întemeiat în scaunul Sighișoarei un sat, *Țelinele* (Wossling) după norma posesiilor nobilitare, pentru care orașul Sighișoara a obținut în anul 1861 o despăgubire de dijme iar în anul 1889 și despăgubire urbarială. Aceasta dovedește «în modul cel mai clar» — zice dl M. — caracterul de posesiune (nobilitară) a acestei comune.² Țelinele au existat însă și mai înainte. Dintru început fiind un prediu greu accesibil, a rămas necultivat, un loc liber («Freitum») ale Sașilor. Un șir întreg de sate săsești aveau dreptul, mai târziu, să se folosească de el, toate din scaunul Sighișoarei.³ Aceasta a ținut până în anul 1575, când principele Stefan Bathori a dăruit venitele din acest prediu spitalului din Sighișoara. Iată ce observări face, scriitorul sas *Fr. Müller*, cu privire la această donațiune: «Es ist bezeichnend, dass diese Schenkung nicht den Grund und Boden, nicht das Prädium vergabt, sondern bloss die Einkünfte betrifft.⁴ Der Grund konnte als Königsboden vom Fürsten nicht verschenkt werden und blieb städtischer Allodialboden sowie die Verwaltung des Prädiums, welches bereits früher aus einem Stuhls — ein Stadtprädium geworden von der städtischen politischen Behörde fortgeführt

¹ Müller o. c. p. 152.

² Idem p. 158.

³ Dr. G. A. Schuller o. c. p. 7, 8 și 28.

⁴ Ar fi interesant să se examineze sub acest raport și alte diplome de a principilor din Ardeal, aduse ca dovezi de dl Müller.

wurde.»¹ Principele dăruia spitalului din Sighișoara numai venitele acestui prediu și nu însuși prediul, care ca pământ crăiesc nu se putea înstrăina. Totuși în decursul timpului Sașii din Sighișoara au încercat de mai multeori să facă pe Români, cari se așezaseră în Țeline, iobagi, deși guvernatorul Stefan Betlen accentuă și la 1621, că Țelinele (Wossling) sunt «fundus regius»² abia în haosul născut după moartea lui Iosif II. au izbutit pe deplin cu aceasta. Cel puțin așa deduce dl M. dintr'un contract încheiat la 1798 de comunitatea din Sighișoara și un arendator. Pe acest punct de vedere s'au pus și forurile competente, dându-le Sașilor despăgubire urbarială. E clar însă și îndestul dovedit, că Sașii din Sighișoara au obținut această despăgubire pe nedreptul, pentru că oricât ar scoate la iveală dl M. «drepturile dominale» (die grundherrlichen Rechte), exercitate de oraș asupra Românilor din Țeline, aceste nu erau «drepturi» ci *abuzuri* evidente, cum au fost ele stigmatizate de forurile judiciare în cursul proceselor purtate în contra Sașilor. Un astfel de abuz însă, unic în felul său, nu poate dovedi faptul, că pe pământul crăiesc ar fi existat vreodată domni de pământ și iobagi de ai acelora.

Două rescripte preainalte se exprimă în mod clasic referitor la aceasta «*Natura fundi regii diversitatem jurium excludit*» se spune la 20 April 1820, iar împărăteasa Maria Terezia la 3 August 1770, adresându-se Sașilor le reproșează: «Cu neplăcere am înțeles, că națiunea săsească vrea să-și atribue sie-și proprietatea fundului regiu, în care locuește și dreptul lui. *Deci pentru această aroganță să înfrunțați pe acea națiune*

¹ Friederich Müller, Geschichte der siebenbürgischen Hospitäler bis zum Jahre 1625, Schässburger Gymnasialprogramm 1856, p. 49.

² Idem, p. 48—49.

și să-i faceți cunoscută neplăcerea noastră. (Hoc itapue arrogatum cum peculiari displicentiae nostrae significatione eidem nationi exponetis).

Cu aceasta, credem, că am izbutit să dovedim ne-temeinicia părerilor istorice ale dlui Müller și să-i calmăm întrucâtva setea după câteva sute de mii, cari ar vrea să le ia din avutul românesc. Dacă în trecut am știut de repețiteori să ne apărăm moșia străbună în modul cel mai hotărît, aceasta vom ști-o face și astăzi, când s'au deschis și pentru noi, mai largi porțile dreptății și ale luminii.

V.

Pe când în capitolul cel dintâiu dl Müller a tratat despre «pertinențele românești ale comunelor de pe pământul săsesc de odinioară» în capitolul al doilea se ocupă cu pertinențele cercurilor și cu Românii așezați «după dreptul pertinențelor cercuale». Pe cât au fost însă de greșite vederile dlui M. despre așanumitele «pertinențe comunale», tot așa de puțin întemeiată este și existența acestor «pertinențe ale cercurilor», a căror urmă nu o aflăm până la dl M. nicăiri. Comparând cu atențiune cele două feluri de «pertinențe», pe cari le distinge dânsul, noi nu putem să înțelegem că de ce a luat spre pildă, Rumeșelul între pertinențele comunale când tot așa de bine putea să încapă și între «pertinențele cercurilor». Ba faptul, că această comună e menționată, în documente, alături și cu aceleași drepturi ca și Cugirul și Sebeșelul, ne îndreptățește a afirma că ele toate cad într'o categorie, în cece privește drepturile, cu care erau înzestrate. Tot în modul acesta arbitrar degradează dl M. vre-o câteva comune din cercul Orăștiei din dreptul de pertinență cercuală la cel de pertinență comună,¹ o procedură care numai «științi-

¹ Müller o. c. p. 196.

fică» nu se poate numi și din care ne putem deplin convinge, că nici dl M. nu crede neclintit în puterea argumentelor și teoriilor sale. Ca și comunele săsești de fapt, toate satele românești de pe pământul crăiesc erau libere și se bucurau de toate beneficiile locuitorilor de aici. Un jurist al Sașilor Fr. Schuller v. Libloy spune că «In Allgemeinen genossen alle wallachischen Ortschaften in fundo regio das sächsische Gemeindefreithum (Richterwahl, Communität, Deputirte bei den Kreuzversammlungen), hatten jedoch bestimmte Dienste, meist Taxen und Zehnten zu entrichten»¹ Ba și alți scriitori și istoriografi sași cum sunt I. K. Schuller și G. D. Teutsch, episcopul de mai târziu, recunosc în parte aceasta susținând, că Românii ca «inquilini», se bucurau de ocrotirea legilor, erau liberi și la tot cazul într'o stare, cum nu mai eră pe atunci poporul românesc nicăiri.² Dl M. vrea să zică însă, că *pe pământul crăiesc nu existau comune libere românești ci numai săsești*, reducând astfel de-a-binele și importanța «pertinențelor cercuale», cari și după expunerile dânsului dispuneau de o sumă mai mare de drepturi.

Pentru a stabili un drept unitar al «pertinențelor cercuale» (Vorhandensein eines einheitlichen Kreiszu-behörrechtes), dl Müller citează mărturia episcopului catolic din Alba-Iulia, care în anul 1515, spune, că Românii din Jibot ar trebui să solvească decima preotului catolic de acolo «după obiceiul celor 7 scaune» (juxta consuetudinem septem sedium Saxonicalium)³ Deși în documentul acesta nu-i vorbă apriat de decime, fără numai în genere de venitele preotului (proventus ejus-

¹ Siebenb. Rechtsgeschichte II. Aufl. I. B. p. 287.

² Teutsch, Das Zehntrecht p. 68-69; Schuller, Beleuchtung der Klagschrift gegen die sächsische Nation p. 96.

³ Müller o. c. p. 225.

dem)¹ totuși admitem, că aici avem să înțelegem dijmele preoților săsești, pe cari trebuia să le solvească Românii «după obiceiul celor 7 scaune». Nu putem admite însă și nici nu găsim să fie aici vorba de existența unui drept special al pertinentelor cercuale, căci acesta nu se poate deduce numai din faptul, că și Românii plăteau dijme preoților săsești.

În Ungaria și în Ardeal, Românii ca aparținători unei biserici «șismatice», peste tot nu erau obligați să solvească decimele, aceste însemnate venite ale bisericii catolice. Canonul 53 al sinodului lateran oprea pe catolici a lua dela «șismatici» decime.² Deși canoanele acestui sinod aveau pentru țara noastră foarte puțină valoare, totuși, până târziu, biserica latină nu a pretins decime (dijme) și dela Români. Limpede se vede aceasta din diploma regelui Ladislau care în anul 1456 spune, că Românii din Cernat, Nagyfalu, Turcheș și Bacifalu, nu plăteau decime, fără alungați fiind ei din aceste sate, au fost colonizați alți «creștini», cari erau obligați să dea decimele.³ Românii din Ardeal plăteau numai acolo acest impozit, unde se așezau pe moșii de a catolicilor, cari plătiseră mai înainte decima.⁴ De aceste moșii eră deja legat impozitul dijmelor și astfel mai târziu și Românii așezați pe ele trebuia să le dea, în urma principiului «onus inhaeret fundo». Acesta a fost raportul Românilor față de plățirea decimei, cam până în veacul XVII. Atunci, în urma situației triste în care se aflau ei, staturile și ordurile transilvane au căutat să reducă, rând pe rând și puținele drepturi, cari ne-au mai rămas. Printr'un articol special al Aprobatorilor,⁵ ei

¹ Teutsch o. c. p. 146.

² Idem, p. 42.

³ Hurmuzachi, II. 2. p. 69.

⁴ Hurmuzachi, II. 2 p. 392.

⁵ P. III. tit. V. art. II.

obligară pe toți Românii de a plăti decime, motivând dispoziția aceasta cu faptul, că neplătirea decimei servește «spre despectul» celorlalte națiuni deoparte, iar de altă parte e lucru nepotrivit să nu fie toți în una și aceeaș stare (alkalmatlan dolog, egy bizonyos rendben nem lenni állapotoknak). Astfel fură însărcinați cu dijmele toți Românii din Ardeal.

Și pe pământul crăiesc, se vor fi bucurat Românii la început de scutirea dijmelor. Față de prepotența Sașilor însă, nu au putut rezistă toate comunele românești, așa încât multe din ele, fie că urmau mandatelor exprese regești, fie că trebuia să se plece funcționarilor sași, începură a solvi decimele nu la episcop, fără la preoții săsești, după obiceiul celor șapte scaune (iuxta consuetudinem septem sedium saxonicalium). Acest obicei al Sașilor de a plăti preotului decima și nu episcopului diecezan, se întemeia pe diploma andreiană, eră consfințit prin uzul atâtor veacuri, deci putea și episcopul catolic din Ardeal să se provoace la el. Așa se poate numai interpreta corect scrisoarea episcopului catolic din Ardeal și nu în chipul cum o face dl M. întemeindu-și pe ea argumentul despre existența «unui drept unitar al pertinentelor cercuale». Pentrucă și în cazul când am admite, că unii dintre Români solveau decima preoților săsești, în urma decretului regal din 1468, citat mai sus, totuși nici atunci nu am fi îndreptățiți a susține, că ei nu erau liberi, ci mărginiți printr'un drept special, fiindcă în decretul numit ei sunt puși alătura de conlocuitorii lor Sași: «Valachi... decimas ecclesiis et alias taxas cum Saxonibus simul regiae Maiestati persolvunt.»¹

Dintre comunele noastre știm, că Rășinariii nu au plătit niciodată dijme și Cugirul prin 1577 eră scutit

¹ Teutsch, Das Zehntrecht p. 43 n.

de acest impozit, pe când la 1673 și 1699 numai jumătate din hotarul său era scutit întocmai ca și satul învecinat Balomir, care la început nu trebuia să plătească decime, ci numai mai târziu pentru jumătate din hotarul său.¹ La aceste comune se poate vedea cum și-au pierdut Românii drepturile și cum au fost siliți să solvească decima, cel puțin pentru jumătate din hotarul comunei lor. La alte comune însă deși bănuim o analogie, nu o putem dovedi aceasta din lipsa datelor. Că îndatorirea Românilor de a plăti decime s'a putut generaliza abia spre sfârșitul veacului XVI și în cel următor, o dovedește împrejurarea, că Sașii atunci încep de a le impune îndatorirea aceasta prin contracte speciale, ca să acopere lacuna legilor. Intr'un astfel de contract, încheiat la 1652, între Sașii din Nocrich și Românii din Bendorf, prin care acești din urmă se obligă a plăti decima preotului săsesc, se lămurește foarte bine situația lor. Românii din Bendorf sunt primiți în sat numai sub condiția: «*dass sie die deutschen Privilegia nicht wollten violiren, sondern dieselben vielmehr zu promoviren und zu befördern, wie sie bis dato erhalten sind worden, geflissen seyen.*» Ei sunt prin urmare în deplina posesie a tuturor drepturilor, de cari s'au bucurat și Sașii, și nu se face nici o deosebire între starea lor de drept și între aceea a Sașilor.²

De altfel și cuprinsul acestui contract, dl M. nu-l știe redă fidel, ci intenționat retace tocmai pasagiul subtras de noi mai sus.³ Datoria unui *om de știință* este a spune adevărul complet, fiindcă în cazul contrar, dacă retace intenționat anumite lucruri, lesne își poate pierde dreptul la acest titlu. Afară de aceea dl M. ha-

¹ Müller o. c. p. 234—37 și locurile citate acolo.

² G. D. Teutsch, o. c. p. 219.

³ Müller, o. c. p. 210.

zardează păreri, cari nu cuprind nici cel mai mic sâmbure de probabilitate, ci au numai darul să ne convingă de superficialitatea, cu care a lucrat dânsul. Astfel d. e. expresiunea episcopului catolic din Alba-Iulia, în documentul din anul 1515, citat mai sus: «*Valachi ad civitatem Zazwaras pertinentes*», D-sa interpretează în modul următor: Von besonderer Bedeutung ist weiterhin auch der Umstand, dass der Bischoff die Unterbrodsdorfer Rumänen als Rumän der Stadt Broos bezeichnet und damit zweifellos ein besonderes Dienst und wahrscheinlich Abgabenverpflichtungsverhältnis der betreffenden Rumänen gegenüber der Stadt Broos andeutet». ¹ Aceasta interpretare este și falsă și tendențioasă, fiindcă aici episcopul catolic înțelege *aparținerea Românilor în privința administrației și a jurisdicțiunii* de scaunul Orăștiei, întocmai așa precum s'a însemnat și mai târziu în statistica anului 1721/22, de nenumărate ori, că Români sau Sașii cutărui sat sunt «*homines ad fundum regium spectantes*», sau cum se spuneă tot în veacul al XVI, de Romos «*possessionis regiae in pertinentia oppidi Zazwaros adjacentis*» ² fără să poată fi vorba de un raport, pe care vrea să-l arate dl Müller. ³ Ba la alt loc referindu-se tot la expresiunea aceasta din epistola episcopului transilvan și constatând anumite servicii, ce le-au impus Sașii în veacul XVIII Românilor din scaunul Orăștiei observă «*Bemerkenswert ist weiterhin, dass die Vorhin bei Unterbrodsdorf zum Jahre 1515 erörterte Andeutung über das Zubehörrechtsverhältnis der Rumänen dieser Gemeinde gegenüber der Stadt Broos wahrscheinlich auf die eben genannten Hand- und Spann-*

¹ Idem, p. 192.

² Archiv d. V. f. S. Lk. XV. p. 234.

³ Conf. Urkundenbuch I. 225 expresiunile «*universitas provincialium sedis Cyibinii et ad ipsos pertinentes*» și ibidem I. 427 și 504, 505.

dienste Bezug haben dürfte.»¹ Dl M. amestecă arbitrar referințele din veacul XVI cu cele ale veacului XVIII, pe când putea să știe că îndatoririle numite ale Românilor sunt de origine cu mult mai nouă. Evident deci că autorul este certat cu adevărul și cu «știința istorică».

«Pertinențe ale cercurilor» găsește dl M. în toate cele 11 districte săsești. Așa în districtul Bistriței «pertinențe cercuale» sunt: Nusfalău, Sântion și Vermiş; în scaunul Orăștiei: Beriiu, Balomir, Sereca, Castău, Cugir, Vinerea, Pricaz, Romos, Șibișel, Jibot; în scaunul Sibiiului: Bungard, Avrig, Mohu, Săcădate și Veștem; în districtul Brașovului Rășnovul; în al Nocrichului: Bendorf, Ilimbav, Fofeldea, Glimboaca, Săsăuș și Țichindeal; în scaunul Mediașului: Hașag și Copșa mică; în al Sebeșului: Lancrăm și Răhău; într'al Cohalmului numai comuna Șona; într'al Miercurii: Ludoșul mare, Apoldul de jos și Topârcea; în al Sighișoarei: Daneș și Trapold iar în districtul Cincului mare: Boholț și Calbor.

Multe din aceste comune au avut la început ori numai poporațiune săsească ori amestecată, săsească și românească. Cea din urmă a crescut cu timpul și s'a extins în paguba poporațiunii săsești în măsură așa de mare, încât în unele comune nu a mai rămas nici urmă din Sașii de odinioară. Bungardul și Apoldul de jos sunt pilde grăitoare în această privință. În acest capitol al lucrării dlui Müller găsim interesante date despre stingerea poporațiunii săsești, cari ne dau o icoană clară despre lupta lentă și firească între cele două neamuri așezate pe pământul crăiesc. Dar dl M. nu a voit sau poate n'a știut să păstreze nici aici o judecată obiectivă, ci aplicând știrile culese părerilor sale pre-

¹ Müller o. c. p. 196.

concepute și arbitrare, le-a diformat și întortochiat pe cele mai multe.

Ca și în capitolul precedent și aici face mai întâiu istoricul fiecărei «pertinențe cercuale», iar la urmă «sistemizează» — după felul său — datele adunate, ca să stabilească și situația de drept a acestor comune. Noi cunoscând «sistemul» și vederile dânsului, credem că-i de prisos să-l urmărim în sforțările penibile, ce le face. Vom releva însă un singur exemplu din «expunerile sale științifice», însoțindu-l de observările noastre.

Unele din comunele aceste, aparținătoare scaunului din Sibiiu, se amintesc la anul 1380, cu prilejul unei adunări districtuale (Stuhlversammlung), ce s'a ținut în Sibiiu. Mențiune despre aceste comune se face într'un document, care nu poate fi privit nici decum ca o consemnare a comunelor, cari luau parte la adunarea districtuală a scaunului din Sibiiu»,¹ cum vrea să ni-l prezinte dl Müller. În documentul amintit s'a consemnat numele comunelor, cari au fost reprezentate la adunarea districtului, cu ocazia unei judecăți. La o adunare din mai mulți membri, cari nu stau toți la un loc nu se pot aduna totdeauna toți, ca să participe în număr complet. Așa și în cazul de față, dacă lipsește numele unor comune din jurul Sibiului, nu putem totuși să facem concluzia că aceste nu erau îndreptățite a lua parte la adunarea districtului. Iar a privi documentul respectiv ca o «consemnare» (cum face dl M.) câtă vreme acela nu-i și nici nu vrea să fie consemnare, dovedește o lipsă de critică și exactitate științifică. Dintre «pertinențele cercuale» ale Sibiului Bungardul, Mohui și Veștemul nu sunt amintite în aceasta «consemnare», pe când numele comunelor Avrig și Săcădate îl găsim însemnat. Cum interpretează însă dl M. faptul, că aceste

¹ Archiv citat p. 197.

două comune luau parte la adunarea numită? Așa că în modul cel mai arbitrar extinde drepturile publice numai asupra locuitorilor sași și maghiari din aceste comune, fără să le recunoască și Românilor. «Denumirea comunei Avrig ca pertinentă cercuală, conform lămuririlor date aici, nu se va putea aplica față de întreaga comună a Avrigului ca atare, ci numai față de Românii din Avrig, cari apar obligați la servicii față de Sibiiu, ca scaun al cercului. Observarea conscrierii dela 1721—22, că locuitorii din Avrig nu sunt obligați la nici un serviciu privat, *nu se va referi (dürfte keinen Bezug haben)* la datorințele numite mai sus ale Românilor din Avrig»¹ — spune dl M. vrând să altereze cu presupuneri nejustificate înțelesul clar al documentelor. Chiar în Avrig Românii n'au fost nici odată excluși dela conducere. La primărie aveau dreptul la un loc de jurat, pe când Sașii acaparaseră pentru sine celelalte două posturi de jurați, precum și locul de primar. În reprezentanța comunală erau însă 16 membri români alături de cei 16 membri sași. Se vede prin urmare, că ei erau înzestrați cu aceleași drepturi, ca și Sașii, cu toate că aceștia cu ajutorul magistratului din Sibiiu își rezervau locurile cele mai de frunte și năzuiau să-și asigure pretutindeni majoritatea. Insuși baronul Samuel Brukenthal spune, că în satele mixte români aveau aceleași drepturi ca și Sașii (*Was jene gemischten Ortschaften anbelange, so hätten sie dort dieselben Freiheiten wie die Sachsen*),² iar guvernul din Ardeal printr'o ordinațiune a sa din 1784 citată tocmai de dl M., enunță, că între Sașii și Românii din Avrig nu este îngăduit a se mai face vre-o deosebire, ci venitele să se împărțească pentru întreaga comună, care

¹ Archiv citat p. 203.

² Fr. Teutsch, Gesch. der sieb. Sachsen II. p.

formează o singură persoană morală (ut nulla inter Saxones aut Valachos facta amplius distinctione ipsis unam nec distinctam comunitatem facientibus omnes pagi proventus communes ad singulas generatim penes integram comunitatem, quae personam moraliter unam constituit, occurrentes necessitates convertantur).¹ Cred, că oricine poate din aceste ușor să se convingă despre felul, cum a sucit dl M. adevărul în credința, că nimeni nu-l va controla, ci toată lumea îi va aproba falsele concluzii.

De observat este la «pertinențele cercurilor», că locuitorii din aceste erau îndatorați să presteze anumite servicii funcționarilor din scaunul sau districtul respectiv.² Aceste servicii le prestau însă alături de Români și locuitorii sași. De altă parte originea lor este mai nouă, a celor mai multe din veacul al XVIII, secolul clasic al abuzurilor săvârșite de autoritățile săsești, așa încât ele nu pot dovedi teoria dlui M. despre drepturile scăzute ale Românilor din «pertinențele cercurilor». În aceeași vreme îi vedem pe Români luptând ca să li-se recunoască și lor dreptul de a fi reprezentați la primăria comunală. În cele mai multe comune au și dobândit acest drept,³ ba ei puteau să ia parte și la alegerea preotului săsesc, o anomalie, care se poate explica numai prin existența unei egalități de drepturi între Sași și Români. Dl M. însă călăuzit de ideile sale preconcepute, trage la îndoială chiar și înțelesul celor mai clare cuvinte din documentul, în care, la anul 1464 se spune, că judele regesc din Orăștie a fost ales «voluntate cum totius sedis, signanter Saxonum, Hungarorum ac Walachorum». Nici o probă contrară nu ne

¹ Müller o. c. p. 202.

² Idem p. 242 și urm.

³ Idem p. 246—250.

aduce și nici nu caută să explice mărturia acestui document, fiindcă atunci ar fi văzut poate și d-sa, cât s'a depărtat de adevăr și câte pagini a umplut spre a-l întuneca.

Teoria «pertinențiilor cercuale» rămâne deci o teorie greșită, prin nimic justificată și inventată de dl M. ca să scurteze pe Români de drepturile istorice cari le-au avut pe pământul crăiesc.

VI.

Partea a treia din lucrarea dlui Müller se ocupă cu Români, cari locuiau suburbiile orașelor sau erau așezați la marginea vreunei comune săsești. Aceștia aveau mai puține drepturi, fiindcă reprezentau dintru început o minoritate disparentă, iar Sașii, în exclusivismul lor, știau să-i despoaie de drepturile, ce li s'ar fi cuvenit și lor, ca locuitori ai pământului crăiesc. Istoriografii Sașilor de obicei susțin, că Români de aici s'au așezat, mai întâiu, în comunele sau orașele săsești, ca servitori sau păcurari. Aceasta caută să-o dovedească — cum o face și dl M. — cu mărturia documentelor istorice și cu împrejurarea, că acești Români își au până în ziua de astăzi casele lor, la marginea comunelor respective. Se înțelege de sine, că la venirea Sașilor în Ardeal, Români n'au ocupat tot terenul pe care sunt ei astăzi răspândiți. Socotind numărul mic al populației în acele vremuri, suntem totuși îndreptățiți a presupune, că afară de Țara Făgărașului, care eră atunci românească, și ținuturile muntoase erau locuite, în cea mai mare parte de Români. Dela Turnul Roșu peste satele aparținătoare la scaunul Tălmaciului, peste Sadu, Rășinari, Poplacă, Gura-Râului și satele din jurul Săliștii s'ar putea trage o linie, care să însemne locuințele compacte și străvechi ale Românilor, ce și-au păstrat caracterul lor pur româ-

nesc până în zilele noastre. Aceasta linie s'ar putea prelungi peste scaunul Mercurii și al Sebeșului până la Orăștie. Astfel de sate curat românești se află în sfârșit și în Țara Bârsii și în ținutul Bistriței, sate a căror origine este străveche și nu se poate explica altfel, decât admitând existența lor deja pe timpul venirii Sașilor în Ardeal. Cu venirea acestora a trebuit să se formeze și comune mixte, numărul cărora a tot crescut în cursul atâtor veacuri de conviețuire pe pământul crăiesc.

Barițiu reflectând la obiecțiunea făcută din partea Sașilor, că Românii nu ar fi fost aici, când au venit ei în Ardeal, observă cu mult spirit, că dacă Românii nu ar fi fost aici, coloniile săsești nu ar fi fost în stare de a-se susține nici o sută de ani pe teritoriul acesta. Căci ce s'ar fi ales de Sibiiu, spre pildă, în cele șapte secole ale existenței sale, fără vecini cum au fost și precum sunt comunele curat românești Boița, Rășinari, Orlat, Gura-Râului, Sadu, Poplaca, Săliște, Galiș, Căcova, Tilișca, Valea, Sibiiel, Săcel, Veștem, și cine ar fi mijlocit aducerea în oraș, a diferitelor produse și valorizarea articlilor produși aici. Cele vre-o 6—7 sate săsești de prin prejur, singure numai ele, niciodată n'ar fi putut să contribuie îndeajuns la dezvoltarea acestui și a altor orașe săsești.¹

Chiar și un tânăr istoriograf sas Dr. O. Fr. Jickeli recunoaște, că la venirea Sașilor în Ardeal se aflau aici și Români. «Afară de puține colonii maghiare și slave, erau numai *oarde* nomade de Pecenegi și Valahi, poate și mici sate românești».² Cum au putut totuși *oardele nomade* ale Valahilor, să aibă și sate adecă locuințe stabile, noi nu ne putem explica. Confuzia scriitorului sas o dovedește și afirmarea dânsului, că în veacul XII și

¹ G. Barițiu: Părți alese din Istoria Transilvaniei I. p. 391.

² Archiv des Vereines f. sieb. L. N. F. 39 B. 1 H. p. 49.

XIII s'ar fi aflat încă în Ardeal colonii slave, ceea ce nu se poate dovedi prin nimic. Noi însă ne mulțămim și cu mărturisirea aceasta, deși ea nu-i pe deplin clară și logică.

Cam de prin veacul XVII au străbătut Românii și în astfel de comune, cari mai înainte au fost curat săsești și în cari înmulțindu-se sunt reprezentați azi în număr destul de considerabil. Este însă o greșală capitală săvârșită în ciuda adevărului istoric, să afirmi, cum face dl M., că Românii amintiți în anul 1288, în ținutul Sibiiului și în Țara Bârsii, gunt a se înșiră la grupa Românilor, cari locuiau în suburbiile orașelor și la marginea comunelor săsești. Insuși dl M. nu poate confirma existența acestor locuitori români, decât la sfârșitul veacului XIV și deci și presupunerea D-Sale despre Românii din anul 1288, rămâne cu totul nejustificată.¹

Cam tot aceeași valoare are aceasta aserțiune, ca și teza istorică, susținută de deputații sași la dieta din Cluj, în anul 1791, că «Românii, cari trăiesc pe pământul crăiesc sunt ori imigrați din țările învecinate ori iobagi, fugari dela domnii lor» — o teză istorică pe cât de falsă, pe atât de răutăcioasă. Tot omul știe că, în Ardeal, nimeni nu eră mai exclusivist, decât Sașii. Prin nenumărate hotărîri au oprit ei chiar și pe nobili să se așeze pe pământul crăiesc, a cărui proprietate și-o arogau pentru sine. Incercarea staturilor ardelene, de-a înfrânge tendințele lor separatistice, au fost zădarnice. Abia împăratul Iosif II a introdus printr'o ordinațiune a sa, în anul 1781, dreptul de «concivilitate» și pe pământul crăiesc. Cu atât mai puțin au admis să se așeze pe pământul crăiesc Români veniți din țări străine sau fugiți dela domnii lor de pământ. În Țara-Românească și în

¹ Müller o. c. p. 251.

Moldova condiția țaranului român era mult mai favorabilă decât în Ardeal. De aceea, mai ales în veacul XVIII, un însemnat număr de Români din Ardeal emigrează în aceste două țări, așa încât organele statului își dădeau cea mai mare silință, ca să-i oprească.¹ În aceeași vreme însă nu putem constata să se fi așezat Români din cele două țări românești la noi, așa încât aserțiunea Sașilor rămâne fără de nici o îndreptățire. Dacă s'au așezat însă între Sași, și avem un astfel de exemplu, aceștia nu-i primeau fără de nici o condiție, ci încheiau contract cu ei și îi obligau la anumite prestațiuni și servicii. Faptul că ni-s'a păstrat un unic contract de felul acesta, încheiat în 1630 de Sașii din Bistrița cu 12 familii refugiate din Moldova și așezate în Vermiş,² ne dovedește destul de limpede, că astfel de imigrări erau foarte rare și că din ele nu se poate trage nici o concluzie.

Tot așa stăm și cu așezarea iobagilor români pe fundul regiului. Sașii se apărau, cu toate mijloacele, împotriva lor. Ei nu-i primeau pe iobagii români, să se așeze în cuprinsul pământului crăiesc, decât numai atunci, când aveau lipsă de ei. Atitudinea Sașilor față de iobagi în veacul al 15-lea se vede mai ales dintr'un document cunoscut și Sașilor. Încă la 4 Noemvrie 1447 guvernatorul Ioan Huniadi oprea pe oricine ar fi voit să scoată cu puterea dintre Sași pe iobagii, cari s'au fost mutat sau se vor mută între ei.³ Această măsură re-

¹ Vezi manuscriptul german din v. XVIII «Summarische Beschreibung des Grossfürstenthums Siebenbürgen» la N. Iorga, *Luceafărul* 1904, Nrii 3 și 4. Cu privire la emigrări din Ardeal în țările românești vezi d. e. între multele știri și rescriptul din 7 Maiu 1699 și raportul guvernului din 14 Iulie 1699 sub Nr. 115 din 1699 al cancelariei aulice din Viena. Cf. și protocolul magistratului din Sibiu 1746—47 p. 42.

² Teutsch, Zehntrecht p. 69 N. 1.

³ Bruckner, Beleuchtung, p. 47—48.

clamată desigur de Sași ne arată, că și ei vedeau bu-curos pe iobagi în mijlocul lor, dacă aceștia le puteau aduce vreun folos. Restricțiunile făcute de altă parte în Bungard,¹ Săcădate² și Avrig³ la sfârșitul veacului al XVI-lea și la începutul veacului următor, spre a feri pe Români de orice contact cu conașionalii lor, ce se aflau pe pământ nemeșesc, precum și alte asemenea restricțiuni din aproape toate scaunele săsești ne dovedesc că, în timpul acesta Sașii știau să împiedece o năvălire a iobagilor români pe pământul crăiesc. Cu atât mai vărtos au făcut-o ei aceasta în veacul al XVIII-lea, când au început a se teme și de sporul natural al poporului românesc.

Admițând prin urmare și domnul M. teza aceasta greșită, se înțelege, că în toată partea aceasta a lucrării sale va căută să demonstreze, că Românii din suburbiile orașelor săsești și cei așezați în comunele săsești n'au avut acolo nici un drept. De aceea tratează d-sa mai întâi istoricul așezării Românilor în comunele săsești și numai după aceea schițează luptele pentru drepturile, ci li-se cuvenia ca locuitori ai pământului crăiesc. Deși dl M. nu poate să arate că Românii erau cu totul lipsiți de drepturi, totuși pas de pas putem să ne convingem, că dreptele lor lupte în cele mai multe cazuri au fost încoronate de succes, iar cererile lor recunoscute de îndreptățite. Li s'a dat în cele din urmă loc, prin ordinațiuni preainalte, și în funcțiile publice, spunându-li-se cu ocazia aceasta că se bucură de aceleași beneficii și drepturi ca și Sașii. (*Pro Saxonibus inter quos iidem degunt considerandi sint et cum his aequalibus beneficiis et iuribus ad mentem legum gaudeant*).⁴

¹ Müller în o. c. p. 198.

² Idem o. c. p. 205.

³ Idem p. 202.

⁴ Müller o. c. p. 263 în N. 4 și 5.

Materialul care privește trecutul Românilor așezați în orașele sau comunele săsești este foarte vast și din acela, care ne-a stat nouă la dispoziție, ne-am format părerea că Români erau aici egal îndreptățiți cu Sașii. Lupta Românilor din Șcheii Brașovului începută sub luminatul și energicul protopop Radu Tempea și purtată mai mult ca o jumătate de veac, pentruca să-și câștige drepturile asigurate lor și printr'o diplomă împărâtească, ne-a păstrat o mulțime de documente publicate în colecția sa de dl Dr. St. Stinghe.² Este datoria fraților brașoveni de a prelucra materialul acesta, de a-l completa și cu alte informații scoase din izvoarele săsești și de a demonstra îndreptățirea luptei ce au purtat-o ei timp așa de îndelungat fără să pretindă decât ceea ce li-se cuvenea.

Aici pe baza unor documente inedite aflătoare în posesiunea noastră precum și a altora publicate și cunoscute deja, vom confirma dreptul Românilor din suburbiile orașelor și a acelor din satele săsești prin opiniile emantate din locurile preainalte și deci cele mai competente în această materie.

Locuitorii suburbiului din Sibiiu, Români așanumiți măiereni au înaintat la începutul veacului al 19-lea o petiție către rege, în care se plâneau de toate nedreptățile ce li-se făceau din partea magistratului săsesc. Rezoluțiunea preainaltă ce a emanat la cererea Românilor cuprinde, pe lângă amănunte interesante și constatări principiare de cea mai mare importanță pentru stabilirea raportului dintre Sași și Români. 1. Se spune apriat că alegerea juraților și a mai marilor în comună are să se facă prin majoritatea voturilor fără să se caute la naționalitatea candidaților. 2. Observând mai

¹ Dr. St. Stinghe, Documente privitoare la trecutul Românilor din Șchei (1701-1795) Vol. V.

departe că magistratul din Sibiu în contra înțeleșului și a spiritului regulațiunii, ce s'a introdus, privește pe Români de iobagi și îi silește la tot felul de lucru și la prestarea de servicii gratuite și-i tratează cu mult mai aspru decât pe Sașii, cari locuiesc în suburbii, această iregularitate gravă ce se comite din partea magistratului sibiian o reprobă serios, iară guvernului i-se atrage luarea aminte, ca nu cumva Români din suburbii, cari trebuie să fie împărtașiți laolaltă cu Sașii, în mod egal, de toate beneficiile și sarcinile, de acum să fie tratați mai aspru, ci să fie admiși la o comunitate de drepturi socotindu-se în proporție puterile și însușirile lor, asemenea să fie admiși la suportarea sarcinilor și la participarea beneficiilor comune. 3. Intrucât magistratul a pretins și a stors dela Români din suburbii prestațiuni și servicii gratuite, aceste să fie retribuite și recompensate din cassa alodială. 4. Sașii nu au primit pe Români în țehurile (breslele) lor, de aceea magistratului din Sibiu i-se exprimă displăcerea preaînaltă, fiindcă printr'aceasta se atinge nu numai principiul echității firești ci se vatămă drepturile umane. (Cum non tantum aequitati naturali, verum etiam iuribus humanitatis deroget, ut Valachi a condiscendis opificiis praecludantur et hac ratione ad assequendam necessariam culturam via ipsis praecludatur: Magistratui Cibiniensi displicentiam Altissimam super inde indicandam esse, quod Valachos a receptione in contubernia arcere, ac per id promovendae eorundem culturae impedimenta ponere prae-sumpserit). 5. Cât privește obiecțiunea făcută de magistratul din Sibiu că Români nu pot să se bucure de dreptul concivilității, care le compete Sașilor, ea este cu totul nebazată, căci — se spune — e sigur că Români au fost cu mult mai înainte în Ardeal, decât Sașii care numai prin diploma andreiană au fost declarați de

oaspeți în Transilvania și precum acei Români cari sunt nobili, se numără între Unguri, astfel și aceia cari petrec pe pământul crăiesc și locuiesc amestecat cu Sașii se consideră de Sași cu atât mai ales, deoarece natura fundului regesc exclude diversitatea drepturilor. (Quia Valachi longa ante advenas et hospites, pro qualibus per andreanum privilegium Saxones declaratur, iam in Transsylvania praefuisse certum est et prout tales, qui nobilitari praerogativa gaudent inter Hungaros referuntur, ita in fundo regio degentes et mixti cum Saxonibus habitantes pro Saxonibus eo a fortiori censeri debeant, quod natura fundi regii diversitatem iurium excludat)

6. Guvernul regesc va căută deci să atragă deosebita atențiune a comitelui sășesc, ca Români, ce locuiesc amestecat cu Sașii în nici într'un chip să nu fie apăsați, nici să fie tratați mai aspru ca ceilalți locuitori de pe pământul crăiesc.

Din aceasta rezoluțiune se vede destul de clar cum priveau forurile competente situația Românilor de pe pământul crăiesc. Ea nu este dată de împăratul Iosif al II-lea deși peste tot tradează un rar simț pentru dreptate ci este datată la 28 Aprilie 1820, așa că adevărurile cuprinse aici nimeni nu le poate contesta.¹

Dacă vom răsfoi însă capitolul dlui Müller care tratează despre Români din suburbii, vom găsi că Români nu erau priviți ca egali îndreptățiți cu Sașii, ci de multeori bieții oameni cari lucraseră în mai multe generații, fie chiar și în calitate de *colibași* pământul, erau alungați, casele lor le ardeau Sașii și le făceau una cu pământul, ca să se scape în chipul acesta de «Valahii» primejdioși. Astfel de proceduri barbare, care nu se pot

¹ Vezi această importantă rezoluțiune regească în «Csatolmányok a királyföldi Szelistye és Talmács fiókszékek kérvényéhez Erdélyben», p. XXI—XXIII.

scuză nici cu vederile și împrejurările veacurilor întunecate ale evului mediu, nu sunt izolate în istoria Românilor de pe pământul crăiesc. Insuși dl Müller a cules un bogat mănunchiu de știri privitoare la aceste cazuri,¹ pe cari d-sa caută să le justifice, uitând în același timp de cele mai elementare drepturi omenești. Iustiția din veacul XVIII eră mai liberală, decât un scriitor și om de știință, care trăește cu două secole mai târziu. De altfel numai un scriitor sas de talia dlui Müller a putut să scrie, cu atâta cinism, paragraful care tratează despre «limitarea dreptului de-a locui al Românilor respective dreptul Sașilor de-a alunga pe Români»,² paragraf, din care răsare pe deplin mentalitatea unui om, care ar fi trebuit să trăească cu cel puțin patru veacuri înainte de aceasta.

Dl Müller ar vreă să demonstreze, că Sașii ar fi avut dreptul să alunge, când îi tăia pofta pe Români din satele săsești. Acest drept cearcă să-l dovedească d-sa cu vre-o câteva decrete regale din veacul XV și XVI și cu vre-o câteva cazuri, cari s'au întâmplat în veacul al XVIII.

Ambele decrete regale, pe cari ni le citează dl M. adecă decretul regelui Matia din 1487 și al regelui Vladislau II din 1504, privesc comuna Cărpiniș, a cărei locuitori au fost alungați de două ori de Sașii din Gârbova (Urwegen). Nici unul din decretele aceste nu-i publicat încă, iară cuprinsul lor îl schițează și dl Müller numai foarte scurt, fără să ne indice, cum face aiurea, numărul sub care se găsesc aceste documente în arhiva universității săsești. Bruckner citează un pasagiu din decretul regelui Matia, în care acesta spune, că deoarece a aflat că Români ar fi spre piedeca ce-

¹ Müller o. c. pp. 139, 153, 154, 158.

² Idem p. 271 și urm.

lorlalți regnicoli și mai ales a iobagilor învecinați, nu voiește să sufere, ca să prindă rădăcini acolo și de aceea a dispus la câțiva oameni credincioși și oficiali ai părților ardelenesti, ca să ardă de tot, cu foc, satul acela și să-l pustiască cu desăvârșire. (Cum cognovissemus, quod ceteris regnicolis et praesertim vicinis jobagionibus nostris impedimento essent (Valachi), pati noluimus, ut ibi radicerentur et idcirco cum quibusdam fidelibus nostris et officialibus partium illarum Transsylvanarum eandem villam igne totaliter consummi et penitus deleri fecimus),¹ Din acest pasagiu apare, că regele Matia a poruncit să se pustiască satul respectiv, deoarece Românii de-acolo făceau daune *mai ales* iobagilor învecinați. Deci nu de dragul Sașilor a dat regele porunca aceasta, pe care iarăș nu au executat-o aceștia, ci unii credincioși ai regelui și oficiali din Ardeal. Dar împrejurarea că regele Vladislau II. repetează porunca privitoare la distrugerea acestui sat, dovedește că ea întâiadată nici nu a fost executată.

Di M. intervertește până și înțelesul clar al unor documente, cari sunt publicate, cu atât mai vârtos o poate face aceasta cu decretele regale, ale căror cuprins ni-l dă cum vrea și cum îi convine dsale. De pe vremea regelui Matia mai avem un document, în care acesta spune că «Valachi ad libertatem nec nati, nec vocati», batjocorind în chipul acesta neamul din care își trăgea și el originea. Critica a dovedit însă, că acest document e fals și l-a făurit cu anume intenții Baronul Iosif Kemeny.² Regii ungari nu aveau păreri atât de rele despre Români în veacul al XV. Ura națională este productul secolelor mai târzii, când adversarii noștri au cercat să demonstreze și cu documente false, că Românii au fost un popor ticălos și nemernic. Cuvintele

¹ Bruckner, Beleuchtung p. 43. ² Dr. A. Bunea, Stăpânii Țării Oitului.

decretului regal din 1487 sunt aspre de tot pentru veacul XV și noi nu putem să credem în autenticitatea lui, până ce nu vom vedea întregul text al documentului. Dar chiar autentice să fie ambele aceste decrete, ele privesc numai un caz special, care nu se poate generaliza și la care deci n'are dl M. drept să se provoace spre a dovedi «dreptul Sașilor de a alunga pe Români din locuințele lor.» Regele avea dreptul să dispună oamenilor săi, ca să alunge pe Români dintr'un sat, dar acest drept nu-l aveau și nici nu-l puteau avea Sașii cari erau numai «oaspeți» pe pământul crăiesc.

Chestiunea aceasta o luminează mai bine câteva cazuri din veacul XVIII, când Românii alungați de Sași din comunele săsești s'au plâns în repetite rânduri la forurile competente pentru această nedreptate.

Încă în anul 1706 Sașii din Slimnic s'au înfățișat la magistratul din Sibiu și au cerut să fie alungați Românii, cari s'au așezat pe teritoriul din Loamnăș. Magistratul, care judecase de astădată foarte calm cererea Sașilor, i-a respins și i-a îndrumat ca altădată să se gândească mai bine, fiindcă Românii le pot fi cu timpul de folos și vor contribui și ei la darea săsească.¹

Mai târziu însă Sașii și-au schimbat cu desăvârșire tactica și au început să alunge cu forța pe Românii din districtele și comunele, unde formau ei majoritatea. În anul 1751 au fost scoși din casele și locuințele lor Românii din districtul Nocrichului. Ei s'au plâns atunci generalului comandant din Ardeal Maximilian Broune, pe care-l rugau să prezinte și să apere cauza lor înaintea reginei. Generalul a și făcut, de fapt, raport despre această chestiune, pe care o sprijineă din răspuțeri și directorul fiscal al Transilvaniei. Dieta staturilor ardelene i-a provocat pe Sași să-și prezinte privilegiile, pe temeiul că-

¹ Fr. Teutsch, Geschichte der Sachsen II. p. 164-5.

roră s'ar putea simți îndreptățiți de a alunga pe Români de pe pământul crăiesc, iar regina Maria Terezia prin rescriptul din 11 Septembrie 1751 a îndrumat guvernul din Ardeal să trimită comisari la fața locului și să cerceteze cazul acesta. Din cele ce au urmat știm că Sașii n'au putut produce privilegiile cerute și nici investigațiunea făcută nu i-a aprobat, deoarece prin decretul din 24 Iulie 1754 regina a poruncit să se înfrâneze abuzurile Sașilor și să se restituie toate pagubele cășunate Românilor împreună cu proprietatea ce li s'a luat.¹

După venirea în Ardeal a consilierului aulic Seeburg, un prieten devotat al Sașilor, izgonirea Românilor din locuințele lor, se practică fără de sfială și cu concursul acestui înalt funcționar de stat. Sașii hotărâră în 1754, la îndemnul lui să alunge pe Români din vr'ocâteva sate, cari erau atunci săsești și să colonizeze în locul lor Nemți din Stiria și Carintia. În Slimnic, Șura mică și Vurpăr fură deci dărâmate casele bieților oameni, cari erau constrânși a lua bățul pribegiei. Guvernul însă oprî pe Sași de a mai dărâma casele Românilor și a-i alunga dintre ei, decretând că procedura lor este *nedreaptă*.²

Totuși repetându-se și în anii următori aceste măsuri neumane ale Sașilor față de Români, Impărăteasa a dispus în sfârșit în 1763 prin guvernul transilvan ca națiunea săsească să nu mai facă încercarea *pe cât de nedreaptă, pe atât de inexecutabilă* de a alunga pe Români din casele lor.³

¹ Gh. Barițiu, *Părți alese...* vol. I. p. 393-4, «Transilvania» 1870 Nr. 1 p. 7 și Fr. Teutsch o. c. p. 165.

² Dr. A. Bunea, *Episcopii Petru, Paul, Aron și Dionisie Novacovici*, Blaj, 1902. p. 417-418 și Hurmuzachi E. *Fragmente din Istoria Românilor* trad. de Ioan Slavici t. II. p. 189.

³ Hurmuzachi o. c. p. 190 și Dr. A. Bunea o. c. p. 118.

Dacă aceste proceduri volnice ale Saşilor au fost des- aprobate din partea forurilor competente, cari nu le re- cunoşteau un drept de a alungă pe Români din casele lor, cu atât mai vârtos au trebuit să stârnească o fur- tună de indignare legitimă evenimentele, ce s'au petrecut în anul 1776. Magistratul săsesc din Sibiiu a hotărît în şedinţele sale ţinute la 24 şi 29 April 1776¹ să alunge pe toţi Români, cari locuiau în Şura mare, Hamba, Slimnic, Vurpăr, Noul săsesc, Caşolţ, Guşteriţa, Brad şi Roşia săsească. Dacă Români nu se vor supune de bună voie, atunci să li-se dărâme casele (sollten ihre Wohnungen einfach niedergerissen werden).² Insuşi epis- copul Saşilor Fr. Teutsch recunoaşte, că executarea acestei hotărîri a magistratului nu se va fi făcut cu mijloace blânde (scheint nun nicht milde gewesen zu sein).³ Dl Müller însă încearcă să o justifice arătând, că însuşi guvernul din Ardeal a dat la 10 Octomvrie 1775 permisiune magistratului din Sibiiu să mute pe Români din Şura mare, după ce le va fi restituit pagubele ace- stora. Magistratul însă — spune dl M. — s'a lăsat sedus (hat sich verleiten lassen) şi a dispus alungarea Românilor încă şi din alte opt comune. Vedem deci că dsa însuşi recunoaşte că «dreptul Saşilor de a alungă pe Români» trebuie să-l întemeieze pe anumite capricii şi măsuri ilegale ale magistratului din Sibiiu. Dar chiar şi justificarea ce o aduce dl M. pentru dispoziţiile luate de magistratul din Sibiiu faţă de Români din Şura mare, nu o putem acceptă, fiindcă guvernul din Ardeal călcă prin aceasta porunca expresă a Reginii din anul 1763, şi fiindcă în cursul cercetării, ce s'a făcut mai

¹ Fr. Teutsch, *Gesch. d. sieb. Sachsen* p. 165 spune că aceasta s'a făcut în şedinţa din 12 April. Vezi la raportul cancelariei aulice din 24 Nov. 1791 la anexe.

² G. Müller o. c. p. 274.

³ Fr. Teutsch o. c. p. 165.

târziu, singur magistratul din Sibiiu și Sașii au fost făcuți răspunzători pentru nelegiuirea aceasta. Prin re-scriptul din 30 Maiu 1776 Impărăteasa porunci magistratului din Sibiiu să primească din nou pe Români în satele, de unde au fost alungați și să li-se restituie toate pagubele, cari le-au suferit.¹ Prin decretul aulic din 7 Iunie 1776 se institui o comisiune regească spre a efeptui reșezarea Românilor alungați în locuințele lor.¹

Din documentele publicate în anexe se vede că curtea din Viena hotărîse în 1776 privitor la această chestiune următoarele: «Toată paguba de orice natură cauzată Românilor prin izgonirea lor volnică, împreună cu toate speșele ce se vor face cu reșezarea lor și cu reclădirea caselor lor, precum și lucrul locuitorilor sași, speșele acestora și pierderile ce le sufer în economie, în fine toate cheltuielile comisarilor investigatori și diurnele lor au să fie restituite pe deantregul de primarul orașului, de judele districtului și de toți membrii magistratului, cari au fost de față la ședințele din 24 și 29 April când s'a hotărît izgonirea Românilor, întrucât nu vor putea dovedi, că au votat împotriva acestei hotăriri. Spre a încunjură greutățile, ce se pot naște din aprecierea și lichidarea individuală a pagubelor suferite de Români se va plăti fiecărei familii într'adevăr alungate o sumă ce se va măsură după tabla de rectificațiune, iar pierderile suferite în chipul acesta de cassa provincială le vor restitui membri amintiți ai magistratului. Suma ce vor aveă să o restituie aceștia are să fie împărțită în trei părți, așa că o parte o va restitui-o primarul orașului, judele scaunului și comisarul Kisslingstein în părți egale, iar celelalte două părți ale sumei

¹ Müller, o. c. 274.

² Idem p. 274 - 75.

principale le vor restitui acei membri ai magistratului cari au luat parte la ședința amintită.»¹

Această poruncă fu în parte și executată, deși Sașii cerură în anul 1780 să li-se ierte pedeapsa impusă, deoarece comisarii, cari au fost încredințați cu reșezarea Românilor au mărit lucrurile și au însemnat în protocoalele lor mai mulți alungați, de cum au fost de fapt. Cererea lor neîntemeiată a fost însă respinsă și deoarece comisarii Baronul Iosif Miske și Mihail Medve au raportat că Sașii la încheierea protocolului n'au restaurat încă toate locuințele și sălașurile, cari au fost dărâmate și dealtfel Românii încă s'au plâns, că deși au trecut mai mulți ani, decizul preainalt încă nu a fost pe deantregul executat, s'a însărcinat guvernul din Ardeal a mai trimite doi comisari, ca să facă din nou cercetare în satele numite.²

Au trecut însă mai mulți ani fără ca hotărârea preainaltă a curții să o fi executat Sașii pe deplin. Au știut să trăgăneze cercetarea până pe timpul domniei lui Iosif II, care în April 1788 dete poruncă să se facă un raport special despre aceasta chestiune, iar guvernul să fie îndrumat a suspenda din oficiu și salariu pe referentul, care nu s'a îngrijit ca magistratul să se supună poruncilor preainalte și totodată să dispună o restaurare a magistratului cu excluderea acelora, cari au fost amestecați în aceasta.³

¹ Vezi la anexe raportul cancelariei aulice transilvane din 16 Noembrie 1791.

² Ibidem.

³ Raportul cancelariei aulice din 16 Iunie 1788 Nr. 2216. «Dass der diesfalls ganz recht abgeforderte Bericht allerhöchst demselben seiner Zeit mittels eines besonderen Vortrags vorgeleget, unter einem aber auch dem Gubernium aufgetragen werden soll, dass es den Referenten vom Gubernio der nicht auf die Befolgung der höchsten Befehle bey dem Magistrat gewachtet hat von Officio et Salario suspendire und eine neue Restauration bey dem Magistrat sogleich veranlasse mit Ausschlißung aller derjenigen die dabey am Brett waren».

Cu toată bunăvoința bunului rege Iosif II restituirea tuturor Românilor alungați în locuințele vechi și despăgubirea lor, nu s'a putut face decât abia după moartea sa. Cu prilejul raportului ce s'a făcut în anul 1791 despre aceasta chestiune, consilierul Izdenczy a făcut o observare caracteristică¹ «Din acest raport se poate vedea — spune el — cât de neprietenos, s'ar putea zice neuman, au fost tratați Românii din partea națiunii săsești, care și-a arogat dreptul de a trata pe Românii de pe pământul crăiesc, ca pe niște iobagi ai săi, spre cea mai mare pagubă a fiscului și a contestă principelui țării dreptul de proprietate al pământului crăiesc, pe care îl locuiesc Sașii, cu toatecă numita națiune săsească a fost înfruntată în modul cel mai aspru pentru această aroganță evident ilegală atât pe timpul domniei fericitei Impărătese și Regine Maria Terezia, cât și sub stăpânirea fericitului Impărat Iosif II»

Din aceste date poate oare un scriitor obiectiv, care caută numai adevărul, să stabilească teza, că Sașii aveau *drept* să alunge de pe pământul crăiesc pe Români? De sigur că nu. Iar dl M. afirmând totuș aceasta, își rămâne sieși credincios întru ignorarea și pervertirea adevărului. Pentru aceste calități însă dsa pierde dreptul de a-și numi lucrarea obiectivă și științifică.

¹ Vezi la anexe raportul citat.